

Істория культу Шевченка

серед

імназимальної молодіжі.

Ювілейна студия

написав

ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

ПЕРЕМИШЛЬ.

З друкарні гр. кат. Капітули.

[1914]

84 | Н-52016
ШЗ7П Петрикевич В.
Історія культури
Шевченка серед гі-
національної літератури
Ювілейна студія.
Пересічка, 1974 р.

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

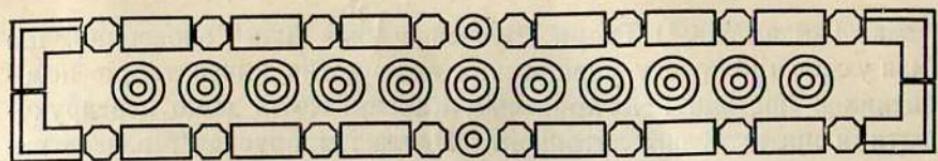

Погруде Т. Шевченка,

відслонене 9. марта 1914. в сходовій клѣтцѣ тутешнаго заведеня.

13+11
81-52016

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Істория культу Шевченка серед гімназіяльної молодіжі.

Ювілейна студия.

ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

Огляд культу Шевченка серед шкільної молодіжі — се огляд розвою єї національної съвідомості і національного виховання — се заразом частина нашого національного відродження під впливом творів поета. З поширенем і поглубленем культу Шевченка в гімназії кріпилась звязь між школою і нашим духовим житєм, схолястично-формальний напрям виховання уступав перед новими житєвими питаннями. Культ Шевченка серед молодіжки розвивався і переходив деякі зміни, як се впрочім діялось із ним взагалі в нашім житію. На се впливав розвій студій над творчостю поета і розвій самої суспільності. Культ ширився ріжними дорогами: в початках поза школою, під впливом академічної молодіжки і при єї помочі пізнавала шкільна молодіж твори Шевченка; опісля сї твори дістаються до шкільних підручників, але ту приймають вигляд відповідний духові і напрямові школи. Ширився шкільною і домовою лектурою, темами шкільних вправ, съвяточними вечерицями в честь поета.

Твори Шевченка пізнала молодіж загально що йно по його смерті; за життя були они звісні лише одиницям, які стежили пильно за духовим житєм по тім боці кордому, ширшої популярності они собі ще не здобули. Знали їх члени „Рускої трійці.“ Шашкевич в листі до Михайла Козловського з великим одушевленем згадує „Ластівку“, де з Шевченкових писань були поміщені: Вітре буйний, Причинна, На вічну память Котляревському і перша

глава Гайдамаків.¹⁾ Твори Шевченка знову Яків Головацький, що мав у себе бібліотеку українських видань. Він з його творів поміщених в Ластівці і Чигиринськім Кобзарі хотів дещо передрукувати в проектованій антології „Пчола Малорусская“, але се видане не явилося. Поезії Шевченка не зробили на Головацького замітного враження, як се зробили твори Котляревського і Квітки. Він бачив у него тільки „особливое глибокое чувство і дар прекрасного народного вислова і буйного изображения“. В своїх трох вступних викладах 1849. р. згадав Головацький саме ім'я Шевченка, без якоїнебудь замітки. В 1843. р. Іван Вагилевич писав до Головацького, щоби прислав йому деякі виписки, між іншими з Шевченка, які хотів помістити в статтях „о южнорусскомъ языке“.²⁾ В „Dnewnyk-u Rusk-i-m“ з 1840. р. згадув він про Кобзаря з р. 1840. і 1844, про Гайдамаки і недруковану поему Кавказ.³⁾ Брат Якова Головацького, Іван, мав намір у своїм „В'єнку“ (1846. р.) помістити дещо з поезій Шевченка, які мав дістати від Срезневського.⁴⁾ Микола Устиянович у своїй промові на соборі руских учених одушевляючись новою українською літературою, величуючи ріжнородність почувань і настроїв, які українські письменники мають, підніс у Шевченка силу слова, якою він захоплює читача: „Аж хочем узбройти ся в кріпость, послухаймо громкого Шевченка“. Не богато знову із творів Шевченка Богдан Дідицький. В 1852. р. пізнав ся він у Львові з Поляком з Варшави, Дубінським; сей розказував про жите Шевченка і деклямував деякі його твори, зовсім незвісні Дідицькому.⁵⁾ В спорах о мову 1850—60. р. згадували Шевченка прихильники народної мови в літературі навіть сї, що не жили у Львові, але на провінції.⁶⁾ Однак загально ще й по 62. році твори Шевченка між старшою інтелігенцією на провінції були рідкостю, попадались в єї руки припадково або були зовсім незвісні. В 1862. р. якийсь добродій зі села нарікав, що писаня Шевченка поза Львовом мало звісні,

¹⁾ Возняк: 1. Народини культу Шевченка в Галичині. (Неділя 1911 ч. 11—12.)

Idem: 2. Епіаоди культурних зносин галицької і російської України. (Записки укр. наук. тов. в Києві т. XIII. ст. 70, 109 і 127).

²⁾ Студинський: Кореспонденция Як. Головацького. (1835—49). ст. 85.

³⁾ Маковей: У 50 літні роковини смерті Шевченка. (Руслан 1911. р. 10. марта).

⁴⁾ Студинський: Тамже. ст. 150 і 163.

⁵⁾ Дідицький: Своє житевыи записки. (В'єстник Нар. Дома 1906. ст. 131).

⁶⁾ Студинський: Кореспонденция Головацького (1850—62) ст. XXVIII.

що про самого поета нічого не знають, мов би його на сьвіті не було.¹⁾

Та все таки ім'я Шевченка стає звісне ширшій громаді і набирає розголосу доперва по смерти поета. Вправді перші вістки про него призначені для ширшої публики були дуже короткі і поплутані, вказували, що автори їх ледви дещо чули про поета, що поміщували вістки взяті з другої руки, але і сі короткі згадки про него, черпані з української і польських часописій одушевляли демократично настроєну академічну і гімназильну молодіж. До сего причинилося головно се, що хвиля, коли по Галичині рознеслась вістка про смерть Шевченка, була дуже пригожа для придбання йому популярності. Революційні змагання польської суспільності в 60-тих роках, підем духа у польської молодіжи, національна гордість і бута на свою культурність і ідейність мусіли викликати реакцію в української молодіжи. Она шукала національного поета, котрого широкий съвітогляд могла би съміло протиставити польским претенсіям, котрого мученицке жите надавало би блеску і съвятості його ідеям. Тé все знайшла у Шевченка. До сего польська преса і письменники зацікавились новим українським рухом в Росії і ролею, яку в нїм відіграв Шевченко і займали прихильне або вороже до него становище. Одні величали Шевченка як борця і мученика за волю, другі дотрікали йому ідеалізованем гайдамаччини. Крім принаїдних згадок у периодичній пресї перші основніші вістки про поета, як борця і мученика за волю, молодіж у Львові могла піznати з книжки Совінського: Taras Szewczenko. Studyum z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno 1861. При оживлених польських літературних зносинах ся студия була певно скоро звісна у Львові. Згаданий переклад Гайдамаків викликав велике заворушене в польськім дневникарстві. Польські дневники були дуже огірчені його появою, толкуючи, що „Umaczenie Hajdamaków to zabójstwo Polski“. Найбільше був розярений „Dziennik literacki“ і помістив дуже неприхильну статю про Шевченка.²⁾ Се вороговане польської преси до съвітогляду Шевченка викликало в Українців відрухово противний ефект, щире поважане поета рідної бувальщини.³⁾ Се зараз спопуляризувало його ім'я і певно під впливом часописних вісток, що Україна втратила свого народного поета, ім'я Шев-

¹⁾ Вечерниці 1862. ст. 264; Слово 1862. ч. 18.

²⁾ Dziennik liter. 1861. p. ч. 69. Szewczenko i Sulima.

ченка знайшлось навіть на помянику підгорецького монастиря, вписане там якимсь незвісним богомольцем.¹⁾

Дійсного розуміння нї житя нї творів поета безпосередно по його смерти суспільність не могла набрати із скупих і невірних вісток у своїй пресі. Тодішня галицька часопись „Слово“ що йно 18 днів по смерті поета подала про се вістку і що йно 2 місяці пізніше помістила його некрольог, в якім знайшлися такі куриози, що Шевченко уродившись в кріпацтві... „викупился зъ того въ 1838. р. за 2.500 рублей, котори поеть выграль на лотері... змарнувавъ найкрасшій свой вѣкъ на Кавказѣ“. Про його твори згадує стаття: „Уже въ 1844. р. появилася его Гомалія... Въ его новорочнику находимъ межи многими лиричными утворами, такожъ большую поему Корсунь; отличается тамъ особенно елегія Коханка (Слово 1861. р. ч. 27.). Ту імя поета Корсуня і його поему „Коханка“ переплутано із Шевченком.²⁾ Ледви, чи сї сухі вістки робили на читаючу публику і молодіж яке вражінє. Замітне вражінє і зацікавленє серед гімназильної молодіжи на провінції зробила доперва написана з теплом і прихильністю для Кобзаря стаття Українця Бернатовича про Похорони Шевченка. (Слово 1861. з 19. липня.)³⁾ У Львові під впливом вісток поданих в польській пресі і певно знання творів поета хоч немногими одиницями з поміж академічної молодіжи вістка про смерть Шевченка зробила більше вражінє. На знак жалоби за помершим поетом львівська академічна і по части гімназильна молодіж носила на весні т. є. в цвітни і маю 61. р. чорні кокарди на шапках на завісах.⁴⁾ Зовсім незамітно вправді пройшла смерть Шевченка між учениками на провінції, але се легко пояснити недостачею звязи зі Львовом (Львів був сполучений зелізницею лише з Krakowom) і браком зносин молодіжки з ріжних гімназій.

На провінції молодіж пізнала твори Шевченка аж 1862/3. р. До поширення його культу між нею в тім році найбільше причинилася нова українська часопись „Вечерниці“, що головно розходились між академічною і гімназильною молодіжю. Крім передруку поезій Шевченка і вісток про його житє, у Вечерницях

¹⁾ Щурат: До історії культу Шевченка в Галичині. Світ 1906 ст. 30.

²⁾ Маковей: Згадана стаття.

³⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Замітка: Частину мобії студій опер я на листових інформаціях, надісланих мені ласкаво нашими старшими діячами і патріотами. Всім тим Добродіям складаю за се щиру подяку.

⁴⁾ Денниця 1880. Станиславів. (Замітки про взаємини язика і народ. літератури ст. 75.)

за 1862. і 63. р. поміщено статю Танячкевича: Слівце правди Dziennik-ови Literack-ому, першу пробу в Галичині оцінити Шевченка, як поета і творця нового українського руху. Ся статя писана з великим чутем і одушевленем для Кобзаря, хоч місцями разить пересадою і браком аналізи, подобалась молодіжи своїм тоном, съмілим і повним віри та самопевності. Після оцінки Танячкевича ціла суть нашого народного „я“ проявила ся в творах Шевченка. Він є поетом — істориком нашої бувальщини. Крім бувальщини зобразив він теперішне жите, власними злиднями відчув його недолю і зумів її змалювати „в щирій, горячій аж до сліз порушаючій живописі.“ Тарас ловершив своїм словом відроджене народу, увів в письменство нашого чистого, незапозиченого духа і зазначив для него пряму, несхіблену дорогу.

Сильній струї українства, що від 60. р. вдирається в духове жите Галичан не було в силі оперти ся москофільство і наразі позірно відносилось до него прихильно. Тодішній літературний диктатор, Богдан Дідицкий, при кінці 61. р. зладив відбитку з автографу Шевченка „Кругом неправда і неволя“ (8 рядків), присланого Біловерським Головацькому, а з початком 1862. р. видав літографований портрет поета.¹⁾ В тім році видав Дідицкий поезії Федьковича зі своїм передним словом, в якім дуже прихильно згадав про Шевченка, як поета поневоленого і покривдженого народу. „Поеть... избравши собѣ задачею своего жите, стояти въ борбѣ противъ томителей своего народа, изливалъ зъ своей болящой груди напѣвъ столь трагичного содержанія, на сколько трагичною есть доля кривдженого изъ всѣхъ сторонъ народа“ (Поезії XIII). Часопись „Слово“, хоч видавана в москофільськім дусі, прихильно відносилася до українства і передруковувала поезії Шевченка. В польській мові вийшла у Львові 1865. р. студия барона Баталії: Taras Szewczenko žycie i pisma, книжка, що поширенна серед Громад учеників через цілі десятки років давала їм суцільний огляд жите і творів поета.

* * *

Не в школї і не зі шкільних підручників набирала тодішня молодіж любові до рідного слова і знання української літератури. Наука в гімназії в 60-тих роках давала доказ, що в шкільництві не стежили за дійсним житем, але силою традиції удержував ся в нім старий напрям. Рівень науки української мови був дуже низкий.

¹⁾ Дідицький: op. cit. 131.

В низшій гімназії ся наука не ріжнилась много від науки української мови в теперішній народній школі. Із читанки Василя Ковальского (вид. 1852. р.) молодіж черпала знанє мови, читаючи виїмки з галицьких і угро-руских письменників. У висших клясах ученики читали хрестоматию Головацкого (вид. 1854.) і Слово о полку Игоревѣ і звичайно під впливом старословяньщини затрачували і се знанє української мови, яке винесли зі села або придбали в низших клясах. Вправді в половині 60-тих років із конференційних нарад довідуємось, що в 7. і 8. клясі молодіж повинна пізнавати і новійше письменство, та з браку підручників се залежало виключно від учителів сего предмету. А обставини так зложились, що молодіж від них лише виїмково і в деяких гімназіях могла піznати нову українську літературу.

Москвофіли, що до 60-тих років верховодили в Галичині, захопили у свої руки всі видавництва і дбали про се, щоби посади української мови і релігії обсадити своїми прихильниками і повести у сім дусі молодіж. В сім напрямі працював головно Яків Головацкий. Як професор української літератури виховував в сім дусі молодіж і попирав своїх прихильників у шкільних властій і консисторії. І так в 50—60-тих роках майже у всіх східно-галицьких гімназіях бачимо між учителями української мови прихильників об'єдинительних ідей.¹⁾ У Львові в 1848—54. учив Іван Гушалевич, в Тернополі Климентий Мерунович, в Самборі Евстахій Герасимович, а опісля Мійский, в Перемишлі Богдан Дідицкий, в львівській домініканській від 1848—52. р. Яків Головацкий. Те саме діяло ся з важкими на напрям виховання посадами релігії. Особливо в перемиській гімназії зосередив ся тоді москвофільський рух. В 1856. р. писав Шараневич до Якова Головацкого, що: „єсть нась 7 Русиновъ професоровъ... ажъ стогнаеть Перемишль подъ нашими ногами“.¹⁾ Як тодішні учителі української мови розуміли свій предмет і свою працю в школі, видко з листу тодішнього москвофільського съвтила, Б. Дідицкого до Головацкого (1856. р.): „Моя дѣятельность въ школѣ ровняеть ся дѣятельности учениковъ Меѳодія; моя евангелія — то Шевыревъ (росийский історик літератури), которымъ Вы благорочительний Учитель мой, мене довременно снабдили. Иногда составляю въ пользу здѣшнаго гімназійскаго юношества стишки для затверженія на изъ усть и посылаю ихъ къ в-ну Инспектору.... А изъ читанки Ковальского я не отважусь извлекать ниже для III. кляса, бо уже и мальчишки

¹⁾ Студиньский: Кор. Голов. (1850—62.) ст. 248.

въ парвъ надъ нею смыются.¹⁾ Дідицкому певно видавалась згадана читанка не так пустою і без змісту, як радше не відповідала його сувітоглядови. В своїй шкільній науці не виходив Дідицький поза Нестора, про нову літературу не згадував ученикам ні словом.²⁾ „Русский духъ“ проявляв ся тоді в Перемишли головно в „Русской Бесѣдѣ“, де члени начитувались „Московскихъ Вѣдомостій“ і переймались їх ідеями.³⁾ Учитель української мови в самбірській гімназії Евстахій Герасимович в листі до Головацького 1854. р. заявляє, що він словом і ділом працює в тім напрямі: „куда стремить греческо-славенска православна церковь наша и наша славяно-русская Народность“.⁴⁾ В тій самій гімназії в р. 1863—5. учитель української мови говорив до учеників в тім дусі: Москалі добре роблять, що заказують по українськи учити і говорити, бо він так само зробив би у Галичині, як би се від него залежало.⁵⁾ В р. 1865. сему учителеви відобрano науку української мови, бо він замість укр. літератури учив про Ломоносова і Пушкіна.⁶⁾ Не диво, що серед таких відносин в гімназії виховувались ученики, які в честь свого покровителя Михайла Качковського писали ось які вірші (1861. р.):

Бо Ты нашъ Отче! для нась ся стараеш
Для нась Русиновъ, православной вѣры...⁷⁾

В школі обединительна агітація проявлялась у формі прихильності до церковно-славянощини, захоти учеників писати ученим, висшим „слогомъ“, похвалами „старословенського словоладу“ і клясицизму мови, нераз насьмішкою над народними словами, зворотами, одежію.⁸⁾ В шкільній науці прихильники російщини захваливали російських письменників і цілковитою мовчанкою поминали новий період української літератури. Маючи хоч би моральний обовязок в 8. класі познакомити молодіж із новим письменством і в сей спосіб доповнити хрестоматію Головацького, они піддавали їм російські або прихильні сему напрямови видання. Михайло Качковський згадує, що учителі: „съ велиkimъ

¹⁾ Ibidem ст. 262.

²⁾ Вахнянин: Спомини з життя ст. 21.

³⁾ О. Барвіньский: Спомини з моого життя ст. 62.

⁴⁾ Студинський: Кор. Голов. (50—62) ст. 132.

⁵⁾ Ю. Чайківський: Вол. Стебельський. Літ. Нау. Вістник XXXII. ст. 15.

⁶⁾ Мета 1865. ст. 525.

⁷⁾ Збірник панегіриків в честь Качковського. (Рукопись бібліотеки тов. Шев. ч. 18.)

⁸⁾ Мета 1865. ст. 470.

трудомъ а гдѣнѣкуда навѣть въ обавѣ отвѣчательности порозкиданы по различныхъ письмахъ цвѣты нашои словесности со-бирати и ученикамъ къ чтеню давати мусять¹⁾. Річ ясна, які се були „цвѣты нашои словесности“. В задачах учителі звертали увагу на росийскі слова виписані із русско-нѣмецкого словаря Шміда. Поза школою они приєднували молодїж поширюванем між нею за гроші або й даром (за гроші Качковскаго) по кілька-десять примірників москофільских видань, як переклад Дідицкого Змій Нотяскій (1854), Кл. Меруновича Покореніе Новгорода (1857), Гушалевича Роксолянки, Исторію Зубрицкого, Русскую Антологію Головацкого. Сам Головацкий робив заходи, щоб його „Русская Антологія“ розходилося між шкільною молодїжю з по-ручення Міністерства просвіти,²⁾ але се йому не вдало ся. Щоби затерти вражінє, що се вибір з росийських письменників і зробити йому приступ до гімназії, перемінено какъ на якъ, окінчення прикметників ыя на ыи, окінчення дієіменників тъ на ти і про-пущено імена авторів. Додати до сего, що і підручники Луки Цибика і Попеля до науки релігії (видані в р. 1861—3), яка тоді в школі крім властивого призначения могла немало причинитись до любови рідної мови і освідомлення учеників, були писані церковно-славяниною і се дуже „твърдымъ слогомъ.“ Такою мовою намагались викладати і катихити.

Нічого дивного, що молодїж кормлена такою мертвеччиною або нераз ненавистию до рідного письменства мусіла поза школою шукати знана рідної історії і літератури, мусіла поза школою розвивати свій національний съвітогляд. Крім великої відсталости школи від житя впливала на се немало і ся обставина, що з браку кваліфікованих сил до науки української мови віддавано сю науку не лише в 60, але 70—80-тих роках кожному учителеви Українцеви, нераз укінченим богословам, сотрудникам або Полякам, що уміли тілько по українски читати.³⁾ Через се і в пізнійших часах відзвивались в пресі часто наріканя на непідготованість учительських сил і легковажене предмету. Хоч згодом зачали з молодїжі 60-тих років виходити учителі-народовці, що спеціально студіювали українську літературу і залюблек її учили, то їх було дуже мало, проте приміщувано їх в гімназіях, де був замітний процент української молодїжки. До сего шкільні бібліо-

¹⁾ Вѣстникъ Нар. Дом. р. 1910 ст. 23 і р. 1909 ст. 212. Письма М. Качковскаго.

²⁾ Студиньский Ibidem CIII і 132.

³⁾ Правда 1873 ст. 60.

теки були дуже убогі. В 60-тих роках не було в них зовсім українських книжок. Вправді пізніше в 70—80. р. наступив зворот до кращого, українська літературна продукція зросла і число книжок відповідних для школи збільшилося, але і тоді чулися нарікання сего рода, що бібліотека учеників через 2 роки не була відчинена або що дирекція умістила українську бібліотеку в своїй канцелярії, щоби мати перегляд учеників, які з неї користали.¹⁾

Серед таких обставин годі було, щоб навіть цікавіша частина молодіжи могла в школі набрати знання рідного письменства і історії, але мусіла його шукати поза школою і вирівнювати в сей спосіб прогалину у своєму вихованню. Дійсно школою в національному вихованні молодіжи через цілі десятки літ, від 60-тих років почавши, були тайні кружки учеників. Сі кружки звісні від 62. р. як Громади, дійсно існували скорше. Хоч генезу Громад ставлять у звязь із Громадою української молодіжи в Києві, то однак кружки серед молодіжи в галицьких гімназіях існували і перед сим. Они в 60-тих роках обновились і прибрали виразну українську закраску. Тайні кружки серед молодіжи се наслідок відсталості школи від дійсного життя, великого духового напруження, яке переживала від 30—60-тих років галицька суспільність, а певно і частина старшої молодіжи, — се відгук тайних конспірацій серед Поляків. Ціль їх була шляхотна, пізнавати рідну історію і літературу, дбати про самобразоване, набирати розуміння суспільних і політичних справ. В 1834. р. відкрила поліція тайний кружок гімназистів в Перемишлі. Кружок існував від 1832. р., до него належали Українці і Поляки, крім учеників належало до него кількох богословів, навіть один заступник учителя в самбірській гімназії. Жартом кружок мав назву академії або сенату, голова кружка титул презеса, крім него був ще бібліотекар. Ціль кружка була дуже ідейна: придбати собі наукове і літературне образоване і дбати про моральний розвій. Урядовий документ подає, що кличем кружка було: *Den guten Willen segnet Gott — der Wille wird zur Tat, die Tat führt zum Ruhme.* Бувших членів, що дбали про розвій кружка і удержували з ним далі зносини, іменовано почесними членами. Хоч члени дбали головно про своє літературне образоване, то на сходинах розмова зверталась на біжучі політичні і національні справи. У деяких членів Українців були вже проблиски національної съвідомості. Один з них Микола Кмицикевич в листі до другого члена (Поля-

¹⁾ Молот 1878. Львів ст. 122. Правда 1874. ст. 819.

ка) писав, що дух свободи опанував його душу; він все думає про Русинів, Поляки нехай дбають самі про себе. Другий член, Лужецкий написав по українськи якусь поему в австрофільськім дусі, де вичисляв всі добродійства австрійського правительства для Русинів.¹⁾ В тім самім році, в котрім відкрито сей кружок, відкрито між молодіжю в домініканській львівській гімназії тайне товариство: Towarzystwo starożytności halickich, яке оснував пізньіше звісний історик, Кароль Шайноха. В 1851. р. оснував Ксенонфонт Климкович в Станиславові між молодіжю літературний кружок „Руский Гелікон“, але директор заведення неприхильно відносився до сих змагань і кружок упав.²⁾ В самбірській гімназії українська молодіжь що середи і суботи відвідували сходини, на яких займалась музикою і співом. Можливо, що на сих сходинах велись розмови про політичні і національні справи. Коли шкільні органи відкрили, покарали деяких учеників, між іншими пізнішого письменника, Федора Заревича за „рускі аспірації“ прогнанем із гімназії.³⁾

Жите між українською молодіжю в східно-галицьких гімназіях оживилось по смерті Шевченка. На се вплинули твори поета і політичні події, що відбилися сильним відгомоном серед молодіжі. По польському повстанню польська молодіжь, що у східно-галицьких гімназіях тоді творила меншість, почала сильно маніфестувати свою народність, співала патріотичні пісні і носила конфедератки і чамари. Се відрухово відбилось на українській молодіжі, яка чисельно перевищала польську і она почала носити козацькі шапки зі синим дном, сині шаравари і відповідні чамари, почала між собою говорити по українськи і співати українські пісні. Тодішні ученики в головній часті походили із съянщених родин, в яких національне жите по 60. р. значно оживилось в народнім напрямі. Многі приносили деяку національну съвідомість з батьківської хати, а будучи досить заможними, старались її показати живописною, козацькою ношою. В гімназіях заройлось тоді з одної сторони від польських одягів, з другої від козацьких.⁴⁾ Сим одушевленем до національних одягів захопились навіть деякі учителі і почали носити чамари або жупани. Сі зверхні прояви українства не подобались прихильникам мо-

¹⁾ Українсько-русский архив т. III. ст. 15-25 і 8.

²⁾ Огоновский: История рус. літ. II. 26. 207.

³⁾ Огоновский: op. cit. III/2 ст. 812.

⁴⁾ З інфор. о. рад. Стефановича. Ол. Барвінський: Спомини з моого життя, ст. 40.

сковщини і они з насьмішкою називали учеників, що убиралися по козацки „breithosige Nationalisten“, а козацкі шапки — коновками.¹⁾

Духове жите учеників, заходи над самообразованем зосередились в тайних кружках, звісних під іменем Громад. Ся назва була перенята від тайної української Громади в Києві, яку основано заходом Вол. Антоновича і якої метою було ширити національну съвідомість між інтелігенциєю і приєднувати єї для українства²⁾.) В 1861. р. по смерти Шевченка переїздив через Львів Українець Володимир Бернатович і запізняв ся з визначними тоді народовцями, Вол. Шашкевичем і Кс. Климковичем. Розказував їм много про Шевченка, про українську літературу і піддав їм гадку гуртувати українську молодіж в Громадах. До розвою Громад, до навязання зносин між ними найбільше причинив ся тодішній питомець семінарії, Данило Танячкевич (Грицько Будеволя). Чоловік захоплений українством вірив у него як в силу, що має обновити цілий духовий організм галицької суспільності; українству віддав ся цілим жаром молодечої душі і з великим одушевленем і чутем ширив сю ідею між молодіжю. Повний чутя і вразливости романтик з оптимізмом і вірою в будучність глядів і розумів цілий процес перетвореня галицької суспільності. Слово українських письменників і особливо слово Шевченка було в него сею містичною силою, що мала захопити найперше молодіж, опісля цілий народ. Віра в безмежну силу українського слова, романтичний, головно на поетичних творах опертий погляд на нашу минувшість, щирі заяви прихильності і любові до найменшого брата — се були вихідні точки його діяльності серед молодіжи. Серед неї тішив ся великою симпатією, називали його „громадским батьком, пророком, батьком Данилом, гетьманом“.³⁾ Духа і жите серед молодіжи старав ся піддержати перепискою. Ся переписка прикрашена часто цитатами із Шевченка, ведена з великим підемом духа, замітна своєю мовою, що від пестливої ніжності, щирості і простоти доходить нераз до вульгарних слів. У Львові жите Громади піддержував відчитами з історії і літератури⁴⁾, крім сего їздив сам або висилав ідейніших товаришів до міст, де було більше української молодіжи, щоб оснувати або відновити Громаду.

¹⁾ Мета 1865, ст. 445 і 468.

²⁾ Ол. Барвінський: op. cit. 48—9.

³⁾ Альманах Січ 1908. (І. Франко: Пять листів Ост. Терлецького.)

⁴⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Громади мали свою організацію. Громадяни вибирали війта, присяжного, писаря, бібліотекаря і касиєра. Виділ Громади відбував засідання, на яких полагоджував справи кружка, відчитував або укладав листи до других Громад і т. п.¹⁾ В члени Громади приймав тільки певних і спосібних учеників і се одноголосно. Нововибраний член складав присягу, що не зрадить товаришів і Громади властям. Щоби на випадок відкриття кружка не потерпіти, члени прибиралі собі прізвища, які мали зобразити їх вдачу і змагання. В сих прізвищах є мов відгомін молодечого розмаху і козацької очайдинності. Часто стрічаємо такі імена як Гайдабура, Любиволя, Запека, Калина, Грім, Гикало, Різак, Хмаря, Пугач і т. п. Виділ Громади уживав печатки із початковими буквами слів, що були кличкою молодіжі. Між собою Громади удержували дружні зносини, з нагоди вечерниць висилали своїх представників, переписувались і навіть обмінювались книжками. Члени Громад мусіли платити місячні вкладки на бібліотеку, зобовязувалися передплачувати українські літературні видання або купувати нововидані книжки. Перші українські видання в Галичині „Вечерниці“, і „Мета“ в значній скількості розходилися між учениками і головно удержувались їх передплатою. Те саме було з „Правдою“, яку в перших роках передплачували навіть ученики з низшої гімназії.²⁾ В 70-тих роках громадяни з деяких гімназій занималися ширенем видавництв „Просвіти“ між народом по селях. Робили се під час свят або ферій.

Дбаючи про самообразовані, деякі Громади придбали собі гарну бібліотеку і купували до неї річно за значну суму грошей (що доходила до 150 К.) книжок. Ученики в 60-тих роках, що про рідну історію в школі буквально нічого не могли довідатись, пізнавали її з письменників польсько-української школи, особливо М. Чайковського, одушевлялись Тарасом Бульбою (вид. Головацького). Між книжками бібліотек Громад в 1865—70. р. стрічаємо крім галицьких периодичних видань, Основу, твори Шевченка, Вовчка, Квітки, Стороженка, літопись Нестора, монографію про Сквороду і Н. Каразина, твори Маркевича, Бантиш Каменського, Костомарова.³⁾ Члени Громади цікавились літературним житєм, навязували знакомства з письменниками і підтримували їх перепискою. Коли станиславівські громадяни довідалися 1863. р. із Ве-

¹⁾ З інформацій проф. Ром. Заклинського.

²⁾ Матеріали до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907 ч. 159.)

³⁾ Альманах Січ 1908. ст. 116.

черниць, що Федъкович небезпечно хорий, наймили за його поворот до здоровля співану Службу Божу, на якій явились всі „отъ маленькош школяра-дѣтыны аж до усомъ засѣянаго молодца-козака.“¹⁾ Коли тернопільські громадяни довідались 1864. р., що Федъкович хоче видавати в Чернівцях літературну часопись, заявили, що будуть передплачувати 10 примірників. Одушевляючись писаною словесностю, що носила на собі тоді закраску етнографізму і побутовщини, члени Громад радо збириали народні пословиці, записували народні пісні, перекази, пізнавали народні говори і т. п.; богато з тих записок пізніше увійшло до друкованих збірників. Здібніші ученики, що слідили пильно за сучасними виданнями, пробували самі пера при всяких нагодах. Особливо любили відзвивати ся з поклоном до видніших тоді наших письменників, переписуватись з редакціями українських часописій Вечерниць, Мети, інформувати їх про рух між молодіжю. Ученик самбірської гімназії Володимир Стебельський в 1864. р. написав в честь Федъковича з привітом на Великдень вірш,²⁾ що має на собі виразний слід Шевченкової музи. Змістом він не відбігає від звичайних при такій нагоді панегіриків і славословій, але замітний формою наслідуваною з творів Шевченка і чистою, народною мовою. Сей більше зверхній і формальний вплив Шевченка проявляє ся і в його поезії присвяченій Д. Танячкевичеві і в двох поезіях друкованих в Меті 1863. р.³⁾ Бракує їм простоти і щирості Шевченкової Музи, разить в них надмірна претенциональність і неприродність.

Тернопільська Громада переписувалась в 1866. р. з Ізидором Воробкевичем, позичала йому книжок, відзвивалась до него з поклоном. В привітах нових письменників ученики радо порівнювали їх з Шевченком, відповідно добирали його слів і гадок. Тернопільці писали до Воробкевича: „Щоб почула вдова Україна Твій голос, Кобзарю наш любий, та усъміхнулась до своїх дітей. Щоб його почули і живі і мертві та пробудили ся“ і т. д.⁴⁾

Пробували громадяни оголошувати дещо друком або видавати рукописні, літографовані і гектографовані часописи. Їх ши-

¹⁾ Осип Маковей: Материяли до житієписи Федъковича ст. 54.

²⁾ Ibidem ст. 92.

³⁾ Маковей: op. cit. 94.

⁴⁾ Т. Ревакович: З переписки письменників 1860 тих років в Галичині.
(Записки тов. Шевч. рік 1913 т: 117 і 118 ст. 270 і 284.)

⁵⁾ Материяли до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907 ч. 113, 125 і 250).

рили між учениками і обмінювались з іншими Громадами. Значну частину часописи, особливо числа, що припадало в річницю смерті Шевченка, займали вірші йому присвячені, наслідування його творів, промови на вечерицях, проби аналізи його поем і т. п.

Громади довершили великої діла в житті молодіжи. Они освідомили її національно, познакомили її з українською літературою і історією, давали її спромогу слідити і орієнтувати ся в житівих явищах. Громади були дійсною школою національного виховання. Через се і перші роки існування Громади, роки стихійної сили українства серед молодіжи, мали найбільше значення в її духовім розвою. Умове жите Громад, що опираючись на зверхних, формальних проявах українства 60-тих років, почало з часом пригасати і тратити свою інтензивність, оживилось знову при кінці 70-тих років під впливом ідей позитивізму, які ширili між суспільнотою Франко і Павлик. Шкільні органи старались не допустити нового прямовання в кружки молодіжи. В 1879. р. вийшов обіжник шкільної Ради, в якім она взвивала членів учит. зборів берегти молодіж від посторонніх впливів.¹⁾ Та все таки нові кличі доходили до ученицьких Громад і викликували серед неї новий фермент, відчуті, палкі диспути і т. п. Прихильники нових ідей боролись о провід в Громаді, що вело нераз до повного роздору серед молодіжи або основання окремих Громад. Ученики зі Станиславова і Бережан заявляли, що своїм коштом бажають видати хоч одну книжочку Дрібної Бібліотеки, крім сего Громади причинялися до поширення нових видавництв.²⁾

Поширене творів Шевченка і розвій його культу ішов в парі з розвоєм Громад. Розвій поодиноких Громад годі назвати правильним і одноцільним; через се і культ Шевченка серед них то зростав, то упадав. Жите в Громаді залежало головно від енергії і ідейності 2—3 одиниць. Коли они скінчивши гімназію, виступили з Громади, жите в ній спинувалось, повставали роздор і колотнечі. Ідейна сторона Громади затемнювалася, а перше місце займали формальні справи, як одяг, забави і т. п. З браку ідейних і трудящих провідників вибирало війтом сего, що ростом великий убирається в найкрасшу одяг, широкий пояс, високу смушеву шапку з червоним дном, в чоботи з низкими, погнутими холявами, а в руках носив на знак своєї власти грубий бучок.

¹⁾ Protokół 15-tej konferencyi 1879 r. 17. czerwca с. k. gimnazyum w Przemyślu.

²⁾ Перемиска М. Драгоманова з Павликом, зладив М. Павлик т. III. ст. 5. і т. V. ст. 401.

Сходини Громади минали на пустих розмовах серед тютюнового диму. З появою ідейних і палкіх одиниць, по часах застою і духової мізерії, починалось нове життя в Громаді.

Деякі Громади наслідуючи академічну молодіж, в якої руках в 60-тих роках були всі українські видання, пробували видавати для своїх членів рукописну або літографовану часопись. Таке видавництво звичайно довго не існувало, але по кількох роках перерви являлось знов під новим іменем.

В 1864. р. виходила в станиславівській Громаді газетка „Вішун“.¹⁾ Громада зорганізована наново заходами богослова Олександра Слюсарчука²⁾ почала в 1866. р. видавати писану газетку „Зірку“, що виходила до 1869 р. Головними співробітниками були Остап Терлецкий і Володимир Навроцький, що писав критичні статті, в яких немилосерно нищив поетичні проби громадян.³⁾ Коли Терлецький скінчив гімназію і покинув Станиславів, редакцію „Зірки“ переняв Леонід Заклинський, але через незгоду серед громадян „Зірка“ невдовзі перестала виходити. В роках від 1872—7. Громада видавала нову „Зірку“, що мала виходити що місяця. З браку матеріялів появляла ся рідше, часом видане одного числа проволікало і пів року. Списувано її в однім примірнику і коли число було готове, голова Громади повідомляв про се членів. Сі по черзі позичали і читали.⁴⁾ Станиславівська Громада носилася в 1873. р. з гадкою видати Альбом в честь Шевченка. „Усьвятимо віковічно пам'ять нашого мученика за съвату волю, видаючи альбом для його слави“, такий привіт прислала молодіж на вечерниці в честь поета у Львові.⁵⁾ Але намірене видавництво мабуть з браку матеріялів не явилося.

В роках 1870—80. всі Громади, в яких згуртовало ся більше число молодіжі, видавали свою писану газетку, якою обмінювались з другими Громадами. Бережанська Громада видавала в 1874.

¹⁾ Остап Терлецький: Галицько-руське письменство, ст. 133.

²⁾ В студії Терлецького (ст. 185.) Олекса Слюсарчук згадує ся під іменем Олекси Непоправного. Др. Франко хибно відносить сей псевдонім до Ол. Стефановича, бо сей що йно 1867 р. зложив іспит зрілості. (З інформацій о. рад. Стефановича.)

³⁾ Твори Навроцького т. I. видав Ів. Франко ст. VIII.

⁴⁾ З інформацій проф. Романа Заклинського. В бібліотеці Наук. тов. ім. Шевченка під ч. 389 в „Зірці“ в 1877 р.; між іншими статтями і поезіями є там фрагмент аналізи передсмертної думки Шевченка. Стаття дуже блідоночка.

⁵⁾ Правда 1873 р. за март.

і 5. р. часописъ „Барвінок“,¹⁾ що місяця випусками по 3^{1/2} аркуша. Як мотто покладено на нїй слова Шевченка:

Учите ся, брати мої,

Думайте, читайте,

І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

Тернопільська Громада видавала в р. 1875—8. газетку „Сніг“. Рівночасно невеличкий гурток московофілів під проводом Он. Гецєва видавав „Листокъ литературный“; члени кружка намагались писати статті росийскою мовою.²⁾ Самбірська Громада видавала в тім часі рукописну газетку „Згода“.³⁾ Невеличкий гурток учеників в Коломиї видавав в роках 1875—7. писану газетку „Юнак“. Вийшло єї кілька чисел.⁴⁾ Львівська Громада, що як перша уважала себе за головну, мала спромогу видавати літографовані часописи. В 1877. р. під редакцією Евгена Озаркевича виходив „Улий“.⁵⁾ Пізнійше в Громаді наступила деяка розтіч. Замість однієї часописи, кождий гурток учеників старав ся видавати свій окремий орган. В 1884. р. ученики п'ятої кляси видавали з ряду три гектографовані часописи: „Молодецька праця“, „Зельник молодецьких праць“ і „Чортік“. Крім сего, була ще писана газетка „Зірка“.⁶⁾ В 1892. р. гурток львівських учеників видавав „Основу“, часописъ для науки і забави.⁷⁾

Крім сих видавництв призначених виключно для громадян, ідейні і підприємчиві одиниці дали почин видавництву, що мало значені для широких кругів і вимагало богато труду і гроша. Заходом гуртка учеників Громади німецької гімназії у Львові, головно за ініціативою Смаль-Стоцького, в 1877. і 8. р. вийшли 2 томи „Рускої Бібліотеки“ Онишкевича⁸⁾, яка в перших роках головно розходилася по Громадах.

Не відразу на народних основах станув тайний кружок української молодіжі в Чернівцях „Согласіє“. Основано його значно пізнійше від галицьких Громад, бо аж 1870. р. Ціль його була: „Возбужденіе русского духа, образованіе ся въ русскомъ языцѣ и товарищеская жизнь“.⁹⁾ Але мимо деяких росийських симпатій молодіж читала і українські видання і училась нової правописи. Коли одначе сей кружок під впливом грошевих підмог росийського

¹⁾ В архіві Просвіти у Львові є сім чисел „Барвінка“.

²⁾ З інформації Др. Ев. Олесницького і дир. Йосифа Ковалського.

³⁾ З інформації Др. Андрія Чайківського.

⁴⁾ З інформації Др. Яр. Окунєвського.

⁵⁾ Альманах Січ 1908 ст. 345.

⁶⁾ Маковей: Істория одної студентської Громади. Львів. 1912. ст. 6.

⁷⁾ В архіві Просвіти є кілька чисел „Основи“.

⁸⁾ Ілюстрований буковинський календар 1884. Біографія Стоцького.

⁹⁾ Смаль-Стоцький: Буковинська Русь ст. 127.

консуля затратив свою ідейність і переняв ся обединительними кличами, українська молодіж в 1871. р. оснувала окремий кружок „Братній Союз“. Товариство се стояло відразу на народних основах, а своєю задачею крім образовання в українській історії і літературі поклало ще спів, збиране народних пісень, казок і т. п. Видавало також автографовану газетку „Зазуля“.¹⁾

* * *

Вплив Шевченка на наше духове жите від 60-тих років проявився сильно в поезії. Вірші галицьких і українських поетів, друковані в галицьких виданях, се дійсно переспіви і наслідування Шевченка. Під його впливом був Кониський, Климкович, Володимир Шашкевич і особливо Федькович, що зовсім затратив власну індивідуальність під вражінem його поезій. Замітний вплив робила поezia Шевченка на мову і форму галицьких поетів. Уживаний Шевченком метричний розмір, чотиростопові трохеї на переміну з тристоповими і чотиростопові амфібрахи випирають з нашої поезії строфу наслідувані з німецької і польської літератури. Мова очищує ся з церковно-славянських слів, стає народною, переповненою зворотами і словами взятими з Шевченка. Та все таки сі наслідування на галицькім ґрунті з огляду на зміст є дуже бліді і формальні. Бракує їм сили слова, глибшої поетичної інвенції і мотивів, ширшого съвітогляду. Їх ідейний підклад — се безвпинні згадки про свободу, вільність, про стремлення до неї, про минувшість; часто в них є наріканя на лиху долю, на нещастє родини, переслідування, яких она дізнає від сильних сусідів, Поляків і Москалів, та заразом погрози пімстою і судом.²⁾ Улюбленою їх темою — се порівнаннє праці поета і його прихильників з працею хлібороба, зі сівачем, народу з рілею, слова з зерном.

Під впливом Кобзаря і галицької поезії 60-тих років появляються поетичні проби учеників, важні не стійностю змісту, але цікаві з цього боку, коли і що наслідували молодіж з його поезій. В перших роках знакомства з Кобзарем стрічаємось головно з виривками з него, котрі подавано як мотто власних поезій, або переписувано дещо змінені відповідно до обставин і нагоди. Слово Шевченка зробило на всіх могуче вражене і старша і молода генерація залюбки послугувалась цитатами з него. Універ-

¹⁾ Там же ст. 132.

²⁾ Драгоманів: Література російська, великоруська і українська (Правда 1874).

ситетська молодіжь присвячуючи Ант. Могильницькому з нагоди його промови виголошеної 27. червня, 1861. р. похвальний вірш, взяла як мотто до него слова Шевченка:

„В своїй хаті — своя правда
І сила і воля.“¹⁾

В 1861. р. самбірські старші і молодші Русини подарували М. Качковському на іменини альбом, де між іншими поезиями був виїмок із „До Основяненка“, змінений може якимсь учеником.

Руска думка, руска пісня
Не вмре не загине і т. д.

до
Добрий голос маєш

Слово „отамане“ змінено на „меценате“.²⁾ До цих рядків автор дописи додав таку замітку: „Не можна також пропустити стишка, який може задолжиль ся у поетичної лиценції, за то трещить гумористикою и оригінальностію (?!)“.³⁾

В обємистім зшитку панегіриків писаних в честь М. Качковського учениками кількох гімназій (з Дрогобича, Самбора, Бережан, Станиславова) в роках від 1860—6. знані творів Шевченка слідно лише з цитатів. Мова макаронічна, тяжка, будова вірша нагадує польські і німецькі взірці, зміст повний сервлізму і неприродності. Сі поезії се продовжене нашої схолястично-панегіричної літератури 30—50. років. Виїмок творять поетичні проби Кс. Климковича, писані доволі чистою мовою. Деякі автори знали твори Шевченка і брали з него мотто до панегіриків. Володимир Стебельський як мотто панегірика (1862. р.) поклав Шевченкові слова:

Наший Брути и Коклесы
Славній незабутій,

Порфір Павлусевич: Слава не поляже. Вірш Ів. Комарницького (богословія у Відні 1865.) починається словами, що є парофразією заспіву Шевченка:

Думы мои, думы,
Пойдѣть свѣтами,
Несѣть голосъ братамъ
Родними словами.

В 1867. р. станиславівські ученики видали: На памятку шестихъ роковинъ смерти славного нашого батька Кобзаря Тараса Шев-

¹⁾ Слово 1861. ч. 47.

²⁾ Слово 1861. ч. 87.

³⁾ Рукопись бібліотеки Шевченка ч. 18.

ченка. Коштомъ русскихъ гимназіастівъ въ Станиславові. Зъ печатні Білоуса. Автором сего вірша був ученик VIII. кл. Осип Щавіньский, що визначався поетичним талантом. Він помер у вересни 1866. р. на холеру, а Громада в память його видала згаданий вірш. Цікаве при сїм, що друкар Білоус, прихильник московщини, позволив собі пропустити в поемі один уступ звернений проти Москалів.¹⁾ Основу вірша творить звичайна тоді тема, порівнянє просвітної працї з роботою хлібороба. Тому що ані Комарів (Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, росийських, білоруських і польських поетів), ні Супранівський (На вічну память Шевченкови) не помістили цього вірша в своїх збірках, хоч його вартість не велика, подаю його перелік, як вислів почувань Громади учеників.

И могили високи
И степи и гори,
Старий Дніперъ Славутица,
Ревучі пороги
Посумніли; не співає
Соловейко въ гаю,
И я батьку плачу, тужу,
Якъ Тебе згадаю.
Повіяли буйні вітри
Крізь гори, долини
Та принесли злиі вісти
Зъ нашої України.
Повіяли буйнесенькі
По діброві, гаю
Та принесли злу новину
Зъ козацкого краю.
Умеръ батько старий Кобзарь
Та не въ Україні
А умеръ вінъ бідолашний
У чужій чужині.
.

Подиви ся, батьку, на нась,
Чи газдувати вміємъ.
Ми вже серця поорали,
Теперь правду сіємъ.
Сіємъ правду, Твоє слово
Ворогамъ на диво,
И молимось, ожидаємъ
Осени и жнива.
Зійде правда, зійде зерно
Посеред куколю,
Що декуди унадив ся
На оранім полі.
Зійде зерно и заглушить
Бурянъ, терне дике
Та и затре єго сліди
На віки и віки.
А ми тоді зійдемо ся
И зробимъ обжинки
И уплетемъ и увємо
Зъ колосу два вінки.
А тепер ще спи въ могилї,
Доки жнива будуть
А як женці посходять ся,
Ми Тебе пробудимъ.

Наслідування творів Шевченка, які стрічаємо пізнійше по студентських часописях мають звичайно плитко-патріотичну основу,

¹⁾ З інформацій о. рад. Стефановича.

переповнені наріканнями на неправду, неволю, ворогів, темряву, хмари, — зітханнями за съятою волею, правдою, съвітлом, зорею, сонцем, тugoю за Україною. Наслідувано головно посми Шевченка поміщені в читанці як Заспів, Посланіє, До Основяненка, До Зорі (виймок з Княжни). В студентській рукописній часописі „Барвінок“, яку видавано в Бережанах, поміщено (за лютій 1874. р.): В пам'ять 13-тих роковин смерті Тараса Шевченка, вірш Б. Волиняка. Подорожний глядить на лавром умаєну Шевченкову могилу, на котрій стоїть високий хрест. Під хрестом лежить кобза. Дніпро засмутивсь і покрив ся ледом. Кобза відізвалась до подорожного.

Уже літ тринайцять
Як звук видавалам,
Славу України
Съвітови співалам;
Бо тая могила
Співака ми взяла,
Мученика за вітчину
З кайдан увільнила.

Деякі наслідування се з огляду на мову і форму примітивні переспіви Шевченка. Наведу для приміру деякі зразки:

До О. П.

Соловію любий, милий,
Сизенький пташочку,
Заспівай нам, як співавесь
Було у садочку.
Заспівай нам голосненько,
Щоби все ожило,
Щоби серце замучене
Хоч ще раз забило!
Може душі полекшає,
Та злидні загинуть,
Може чорні гадки, сумні
Та з вітром полинуть,
Утни, утни, мій співаче,
Друже Олексю.
Ми зоремо рідину ниву,
Ти зерно засівш.
Воно зійде, розкладе ся
Барвінком на поли.
Помянуть ще тебе, друже,
Дітоньки на воли.

(Барвінок 1874 ч. 2).

Д У М Н А.

Думи мої невеселі,
 Думи мої мілі,
 Де ви претесь у мандрівку,
 Діти сизокрилі!
 О летіть ви! мої думи,
 Там де серце хоче . . .
 В Україну летіть діти
 Хотьби о півночи.

Там інакше сонце сходить,
 Інакше заходить;
 Щастє-доля серед стену
 Дни Божі солодить.
 Сядьте собі на могилі,
 Трохи відпочиньте,
 Посумуйте, поридайте,
 Одну слезу киньте.

Ідіть діти, ідіть орли,
 В щасливу годину
 Та вертайтеся з добровістков
 Знов в мою хатину!
 Розкажете, що ся діє
 В щасливій родині,
 Розібете мою тугу
 У гіркій годині.

(Барвінок р. 1875. ч. 4.)

Деякі рефлексії про незгоду між словами а ділами людей викликували в учеників лекція Послання. На цю тему в студентській літографованій часописі академічної гімназії „Основа“ 1892. р.¹⁾ є ось такий вірш.

Читаючи Тарасове Послання.

І ми все прем ся в чужих книгах
 Шукати доброго добра,
 Добра съятого, волї, волї,
 І толеранції на слові!
 А на ділї? давня біда!

¹⁾ Із архіву Просвіти.

Братерства братного не буде,
Бо слів не ділами учимось,
Великих слів, велику силу,
Тай більш нічого.

Схаменіть ся, будьмо люди,
Бо з слів лихо буде,
Ділом, ділом розковуймо
Закованих людій.
Но розумно розковуймо!
Най не несесь сторіками
Кров у синє море,
Най дим хмарою не слонить
Сонця перед нами,
Най на віки не кленемось
Народа слізами.

* * *

В Громадах українська молодіж читала українські видання, пізнавала тодішній літературний рух, розвивала свій національний съвітогляд. Там також пізнала твори Шевченка. Коли саме Кобзар стає звісним серед молодіжи? Се в великій мірі залежало від осередка, в якім молодіж проживала. На провінції ім'я поета стає звісним і популярним по його смерті зі Слова і Вечерниць. У Львові ще за життя поета Кобзар міг дістатись в руки живійших одиниць з молодіжи. В львівській книгарні Вільда було кілька примірників липського видання творів Шевченка: Neue Gedichte von Puschkin u. Schaffschenko (1859), крім сего були збірники, як Ластівка, Хата, Записки о южной Руси. Кость Горбаль і Льонгін Лукашевич, тоді ще ученики-приватисти, зараз по виході липського видання, купили собі один примірник. Поява книжки з поезиями Шевченка, яких тоді (і ще довгі літа пізніше) не можна було друкувати в Росії, мусіла зацікавити і звернути їх увагу на автора. Льонгін Лукашевич залюбки деклямував Кавказ, що робило велике вражене на Горбала. Коли сей в слідуочім році вичитав w Dzienniku Literacki-m бібліографічну згадку про появу нового Кобзаря (вид. Симеренка 1860.) записав собі його через згадану книгарню.¹⁾ Коли по смерті поета почув ся великий брак Кобзаря, львівський купець Михайло Димет спровадив на весні 1862. р. між іншими українськими творами і фотографіями

¹⁾ Осип Маковей: Житієпісь Федьковича ст. 125.

письменників Кобзаря, окрім видане Гайдамаків і інших поем Шевченка т. зв. метелики. Та число примірників було не велике і його в мить розкупили ученики і студенти університету і в сей спосіб значна частина української молодіжи у Львові вперше познайомилася з українською літературою.¹⁾

На провінції дістав ся Кобзар в руки учеників здає ся найскорше, бо вже з початком 1862 р., в Самборі.²⁾ Мав його у себе тодішній опікун молодіжи, радник суду Михайло Качковський, що впрочому мав у себе і інші українські видання і позичав їх ученикам. Щирий приятель шкільної молодіжи (в своїм домі удержував бурсу), прихильник кождої книжки, писаної славянською азбukoю, хоч сам чоловік без тривого і виробленого національного съвітогляду,³⁾ відносився прихильно до нового українського руху з початком 60-тих років. Опікуючись ревно учениками, давав їм читати українські видання і через се ширив у них мимоволі національну съвідомість, устроював для них вечериці, на яких декламовано і співано українські твори. Питомці бурси в його присутності співали „Ще не вмерла Україна“. Під враженем прихильних згадок про Шевченка і українство давав ученикам читати і відписувати Кобзаря, в якім однак не подобалася йому фонетична правопись. Але коли замітив, що Кобзар освідомлює національно молодіж і захоплює її своїми ідеями, почав виступати як „критик“ Шевченка. Через се громадяни в листах нарікали, що Качковський „Лісикевича више Тараса ставляє.⁴⁾

Хоч в роках 1862–4. молодіж пізнавала деякі твори Шевченка з Вечериць, Мети, Слова, то печатаний Кобзар в єї руках був великою рідкостію, через досить високу ціну і через невелику скількість примірників, що дістались до Галичини. До появи львівського видання Кобзаря ученики не у всіх гімназіях мали нагоду бачити петербурзьке видане. Як тяжко його було дістати,

¹⁾ Ф. Свистунъ: Чѣмъ есть для насы Шевченко, ст. 5.

²⁾ З інформації проф. Т. Грушевиця.

³⁾ Як Качковський не мав виробленого съвітогляду, але підчинявся впливам других людей особливо Дідицького і як все не орієнтувався в справах мови і літератури, нехай послужить ось такий епізод з його життя, поданий мені проф. Грушевицем. Стрінувши сего перед виїздом в Росію так заявив: Сину, я їду до Росії, буду і на Україні. Я хочу переконати ся, чи там на Україні, за кордоном так дійсно говорять, як пише ся в українських книжках. Як оно так є, я „Ваш“, се значить народовець або Українець.

⁴⁾ Юліян Чайківський: оп. сіт. ст. 85.

видко з сего, що коли 1865. р. Данило Танячкевич хотів Ізидора Воробкевича познакомити з творами Шевченка, піslav йому переписаного Кобзаря, бо друкованого годі було у Львові дістати.¹⁾ Мали його між іншими українськими виданнями деякі учителі, знайшов ся він й в декотрій шкільній учительській бібліотеці, але звідси молодіжи не був приступний.²⁾ В більшім числі розходились по гімназіях метелики, окремі видання деяких поем Шевченка.

Щоб поширити Кобзаря між громадянами, Танячкевич впав на гадку при помочи семінаристів його переписувати і переписаного розсилати Громадам. Члени Громад робили собі відписи чи цілого, чи декотрих поем. В деяких гімназіях появив ся скорше переписаний Кобзар ніж друкований. В Дрогобичі вже 1862/3 переписаний Кобзар дістав ся в руки ученика, друкований роздобув інший ученик аж слідуючого року.³⁾ Зшитки з творами Шевченка не містили тих самих поем. У зшиток формату книжки вписував ученик найперше сї поеми, що йому найбільше подобалися, звичайно історичні поеми, також Сон, Кавказ, Посланіє; опісля пізніше доповнював свій збірник, порівнюючи його з другими. Ученик перейшовши до другої гімназії, ширив між товаришами там ще незвіні поезії Шевченка, або доповнював свій зшиток собі ще незвінними. Громади, нераз і поодинокі ученики, переписуючись з собою, обмінювались переписаними поезиями Шевченка, посилали їх собі з привітом, з нагоди якихсь съят, іменин і т. п. Ученики з ріжких гімназій стрінувшись як студенти університету у Львові, порівнювали свої переписані Кобзари і знов їх доповнювали. До рукописного Кобзаря вписувано 1863. і 4. року поеми Фед'ковича Новобранчика і Лукяна Кобилицю, твори, що (крім частини Новобранчика друкованого в Вечерницях 1862 р.) були тоді звіні з рукописі і ученики цінили їх на рівні з творами Шевченка.⁴⁾

¹⁾ Матеріали до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907. ст. 61.)

²⁾ Вахнянин: Спомини ст. 50. Барвінський: Спомини I. ст. 102.

³⁾ З інформації Т. Реваковича і Т. Грушевського.

⁴⁾ З інформації Т. Реваковича. В бібліотеці тов. Шевченка під ч. 190 є рукописний Кобзар, старанно і чітко переписаний з наголосами над словами. Був він власностю тернопільської Громади, як на се вказує напись на кінці „Тернопіль“ і печатка „Бог надія“ з початковими буквами Ч. Т. Сей Кобзар був мабуть якийсь час в львівській Громаді, бо на нім є замітка, що сю книжку переплів Теофіль Луцик б. ученик львівської гімназії. Зміст уміщених творів є:

1. Думи мої	4. Тополя
2. Перебендея	5. Частина поеми Чернича Маряна
3. Невольник	6. Утоплена

Під час святочних ферій і вакацій ученики, що тоді в переважній частині були синами священиків, і семинаристи розіїздились по селах і там в священичі доми привозили Кобзаря. Був звичай на празниках і родинних забавах, що тоді гучно відбувалися, виступати з декламаціями. До 61. року декламовано галицьких поетів, тепер питомці і старші ученики почали декламувати твори Шевченка, які почали випирати твори галицьких письменників. Сі декламації робили велике враження, розкривали силу і чар слова поета. Під їх впливом, ученики, що вперше чули твори Шевченка, зацікавлювались ними і роздобувши їх, переписували в своїм зшитку. В сей спосіб відписи творів Шевченка ширілись між гімназіяльною і академічною молодіжжю в тисячах примірників.¹⁾ Кобзаря переписувано аж до 1867. р., коли з'явилось двотомове галицьке видання. Громади учеників спроваджували його в значній числі примірників і розпродували своїм членам. По 1867. р. переписувано тільки сі твори, що не вийшли в львівське видання пр. частину Івана Гуса. Львівське видання надавалося легко до кольортажі між учениками, бо виходило зошитами.²⁾

7. Москалева Криниця	28. Ще не вмерла Україна (чужою рукою дописано: Не Шев.)
8. Катерина	30. До Миколи Костомарова.
9. Причинна	31. Завіщене
10. Петрусь	20. Сон
11. Відьма	32. Наймичка
12. Козачковському	33. Думка
14. Доля	34. Думка
15. Музя	36. Думка
16. Слава	37. Шафарикові
17. Гамалія	38. Частина поеми Іван Гус
18. Сон	39. Іван Підкова
19. Епилёт до Невольника	40. До Основяненка
21. Суботів	41. Тарасова ніч
22. Русалка	42. Пролёт до поеми Гайдамаків
23. Чернець	43. Холодний яр
24. Кавказ	44. Ляхам
25. Неофіти	45. Розрита могила
26. Плач Ярославни	46. Думка.
27. Чигирин	

¹⁾ Павлик: Про русько-українські читальні. ст. 85.; Ватра (збірник вид. В. Лукич) О. Барвінський: Про жите Т. Шевченка.

²⁾ За ширене сих брошурок з творами Шевченка довелось потерпіти ученикови 7. класи перемиської гімназії Стефанови Петрикови. Він в червні 1879. р. отримав від теольтога Костя Паньківського 60 книжочок, між якими крім випусків творів Шевченка були 2 випуски Правди і кілька книжочок

Хоч молодіж пізнавала твори Шевченка в Громадах і они не входили в програму шкільної науки, то все таї деякі молодші учителі української мови ішли за духом часу і почали їх читати і обясняти в школі. Робили се з молодечим жаром і палкою любовю до поета а одушевлене і віра в його слово заступала місце пізнійших коментарів. В перемиській гімназії перший познакомив молодіж з Шевченком проф. Михайло Поляньский. Його ученики стрінувшись вже в 1863. р. на університеті з учениками з других гімназій, звертали на себе увагу знанем творів Шевченка. Приносили також на університет найповніші зшитки з його поезиями.¹⁾ Ще більше зробив для поширення культу Шевченка в гімназії питомець семінарії а від 1863—5. р. заступник учителя в гімназії, Анатоль Вахнянин. Члени Громади, яку він зорганізував і яка зараз в початках числили „яких 30 мужа самих запечених хлопоманів“, певно за його спонукою „готовили Тараса олійними кра сками“, та хотіли післати його де на почесне місце у Львові. Як учитель почав „сіяти між учениками зерно правди Тарасової“, читав в школі твори Шевченка і завів кулішівку, через що стягнув на себе слідство властій. Але в сім клопоті зумів себе оправдати гарними успіхами в науці, в якій не пропущено їй Шевченка. По виїзді Вахнянина з Перемишля одушевлене Кобзарем серед учеників на кілька літ дещо зменшилось. Розбудили його на ново у молодіжи і дали йому тривку основу своєму знанню і працею в 70-тих роках професори Евген Желехівський і Дамян Гладилович.

В тернопільській гімназії в 1864/5. р. Евген Згарський читав ученикам на годині Кобзаря. І там ученики писали задачі кулішівкою і за се інспектор Янівський переніс учителя Гудика до Бережан.²⁾ В самбірській гімназії учитель української мови Ол. Борковський читав з учениками в 1863. р. поезії Шевченка з Ве-

Просвіти. Петрик продав кілька книжочок товаришам. Через донос, що продав книжки без місця і року виходу, арештовано його, підозріваючи, що ширить соціалістичні видання і переведено у него ревізію. Показалось, що се випуски Кобзаря. Петрика випущено із слідчої вязниці а прокураторія видала йому посвідку, що є зовсім невинний. На основі одноголосного рішення учительського збору ученика принято знов до гімназії. (Protokół 16. konferencyj 1879. r. 17. czerwca s. k. gimn. w Przemyślu.)

¹⁾ З інформацій рад. Реваковича.

²⁾ Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишили. Львів 1911. ст. 9; Руслан 1914. ч. 31.

³⁾ Барвінський: Спомини ст. 34.

черниць і Мети.¹⁾ Трохи пізнійше, при кінці 60-тих років в дробицькій гімназії проф. Іван Верхратський познакомив учеників з творами Шевченка в школі а також із своєї бібліотеки позичав їм Кобзаря і інші українські видання²⁾

Твори Шевченка по своїй появлі серед молодіжи зробили на ній безмежний, напів містичний вплив. Протягом 2-3 літ відбувся цілий переворот єї світогляду, наступило національне освідомлене, що зараз в перших роках з елементарною силою обхопило загал учеників і учителів. Перше вражене Кобзаря на молодіж було так могуче, в порівнанню з ним все до тепер єї звісне видавалось так блідим і анемічним, що йому несъвідомо піддала ся і українством захопилась й ся частина молодіжи, яка виховувала ся в виразно польськім або русофільськім оточенню. Деякі з неї, що під впливом обставин не лишились при українстві, але перейшли в польський або русофільський табор, згадуючи в старості своє молодече українство, пояснювали його сим першим враженем Кобзаря. Його викликавала і сама книжка і спосіб, в який она ширилась між молодіжю. Сей збірник поезій, який ученики тайком переписували, оточений через се німбом забороненої книжки, вводив їх в світ нових ідей, що так ріжнились від сюрої, шкільної буденщини. Они ідуши за своїм чутем линули в сей світ, піддавались могучому слову поета, попадали в безтямний ентузіазм, слухаючи його творів. Остап Терлецький так розказує про появу Гайдамаків серед молодіжи станиславівської гімназії: „Коли зявив ся був 1863. чи 64. року в Станиславові один екземпляр Гайдамаків, присланий одному школяреві якимсь добрим чоловіком зі Львова, то його за пару день майже на шматки рознесли. Всім годі було нараз дати прочитати і за властителем тягнув ся все по школі цілий рій хлопців, яким він на голос мусів читати цілу поему, поки не охрип. Потому вириав йому другий книжчину з рук і на коридорі в гімназії, або на вулиці, або дебудь, зачинав читати далі. Всіх голосна Музя великого поета, як кліщами тягла до себе і всі ми тоді поробилися горячими хлопоманами.“³⁾)

Молодіж захоплена словом Кобзаря, старалась цілу свою духову суть виводити від Шевченка і мов на знак духовової залежності і синівської любові називала його все „батьком Тарасом,

¹⁾ З інформацій дир. Борковського.

²⁾ З інформацій рад. Бандрівського.

³⁾ Терлецький: оп. cit. 102.

батеньком, старим батьком, учителем.“ З великого пієтизму до него ученики при кождій нагоді любили цитувати його гадки, і фрагменти його поезій, всі свої змагання, всі супільні і національні явища оцінювали і пояснювали гадками і цитатами Шевченка. Переписка громадян переповнена словами і цілими рядками вибраними з Кобзаря, деякі з них приймались як сталі терміни і звороти в студентській мові. Громадяни радо порівнювали себе або других із героями Шевченка і їх листи часто згадують про Ярему Галайду, гайдамаків, съяченого і т. п. Дописи про студентське життя поміщувані в українських часописах починалися то словами Шевченка, то прикрашені цитатами з него. Те саме проявлялось і в листах учеників до своїх товаришів. В дописи з Тернополя про відносини в гімназії є 7 фрагментів поезії Шевченка.¹⁾

Твори Шевченка викликали великий підем духа і бадьорість у шкільної молодіжі. Українська съвідомість захоплювала непевну ще молодіж і люди, що слідили і інтересувалися єї життям, бачили у неї нечайно переміну, замітили, що українство і Кобзар підносили єї моральну силу. Самі ученики були съвідомі сего духовного обновлення і деякі з них, що перебули сю переміну не без внутрішньої борби, радуючись побідою, прилюдно признавались, що стали Українцями під впливом поезії Шевченка. Зі Станиславова ученик Ом. Гор. писав до Вечерниць, що під впливом творів Шевченка кинув москофільство і навернувся до народних ідей.²⁾ В Самборі почав упадати русофільський напрям і серед громадян і серед молодіжі. Затревожений сим Качковський писав в 1862. р. до Головацького: „противники употребляемого Головацкимъ, Дѣдицкимъ, Попелемъ и іншими писателями языка забираются до великои борбы язычной и агитируютъ въ томъ взглядъ помеже юношествомъ...“ Качковський взивав Головацького, щоб разом з Дѣдицким дещо уступили сему напрямови. „На всякий случай подобаєть сближити ся до народного и зрозумѣлого языка. Съ того буде го можна очистити.“³⁾

Під впливом українства молодіж по гімназіях самовільно почала уживати в задачах фонетичної правописи (30 літ перед єї офіційним заведенем!), головно через те, що Кобзар і інші українські твори були нею писані. В львівській гімназії ученики проти волі учителя писали задачі фонетикою. Уживали єї навіть

¹⁾ Мета 1865. ст. 463. ²⁾ Вечерницї 1863. ст. 80.

³⁾ Вѣст. Нар. Дом. 1910. ст. 63.

пізнійші прихильники московщини.¹⁾ В тернопільській гімназії в 1865. р. уся молодіж від 4. класи писала шкільні і також матуральні задачі кулішівкою, в низшій гімназії на переміну одну етимологією, другу фонетикою.²⁾ Те саме було в станиславівській гімназії; навіть в учительському семінарі ученики писали задачі кулішівкою, чому впрочім учителі української мови не противились.³⁾ В одній з галицьких гімназій учитель заборонив своїм ученикам писати вправи фонетичною правописи. На се ученики заявили: „Так писав Шевченко — так пише ціла Україна а миж не то, що они; на щож нам чужого, або своє не добре?“⁴⁾ Свідок сих часів, Богдан Дідицкий, подає в своїх споминах, що прихильники об'єднання замічали, як у молодіжи культ української фонетики доходив до фанатизму.⁵⁾ Одушевлені Кобзарем відбилося ще більше на чистоті мови учеників. Із шкільніх звітів видно, що ще в 70—90-тих роках в багатьох східно-галицьких гімназіях офіційна українська мова була поганим жаргоном церковно-слов'янських та українських слів в порівнанні з народною мовою учеників в роках 63—70., якої они вчилися по Громадах і якою володіли

Национальне освідомлення української молодіжи, що так демонстраційно проявлялось в школі, ще виразніше проявлялося поза школою. Оно, як звичайно у молодіжі, яка любується в зовнішніх ефектах, виступало в народній, козацькій одежі. Вправді козацькі шапки у молодіжі з'явились скоріше як реакція до польської національної ноші, але звичай убиратись в козацьку одіж замітно зрос під впливом лектури Кобзаря. Молодіж одушевлялась бувальщиною, козацькими героями і убираючись по козацки,уважала себе мов за їх ідейних потомків.

Одушевляючись українською національною ідеєю, молодіж старалась знайти для неї тривку основу в знанію історії свого народу, як се робила польська молодіж, що знаходила сильну підпору для своїх національних змагань в польській традиції. Під впливом історичних поем Шевченка, що поривали молодечі уми своїм романтично-ідеальним поглядом на минувшину, повну геройських подвигів, сили і поетичної краси, молодіж уважала історію козаччини за дійсну історію України і пізнавала її з історичних студій Ко-

¹⁾ Свистунъ: оп. cit. ст. 6.

²⁾ Мета 1865 ст. 471.

³⁾ З інформації проф. Р. Заклинського.

⁴⁾ Вечерницї 1863. р. ст. 36.

⁵⁾ Своєжитівські записки (Вѣст. Н. Дом. 1907. ст. 200.)

стомарова, Куліша, з козацких дум. Князівські часи, які величав в своїх поемах Дідицкий і науково описував Шараневич, видавались єї часами мертвоти і ними зовсім не цікавилась. З другої сторони побутові і суспільно-політичні поеми Шевченка настроювали молодіж народолюбно і демократично, звертали єї увагу на реальне життя, на побут селян. Звідсиявлялось у неї бажане пізнати народні звичаї, обряди, мову, звідси походили у неї побутові, простонародні манери. Так під впливом творів Шевченка вже на шкільній лавці щезав давній Рутенець, що свою рускість бачив в обряді і згадках про князів, а розвивався новий тип галицького Українця-народовця, що черпав свою съвідомість з історії козацтва, мови і побуту народу.

Читаючи поезії Шевченка, з браку критичних студій про них, молодіж не мала спромоги аналізувати його творчість, розуміти єї на тлі обставин, але очарована єї красою і силою, опанована новиною ідей, учила ся на память його творів і залюбки їх декламувала. Робила се з ентузіазмом так, що ідейніші ученики вміли мало що не цілого Кобзаря на память. Знали не тільки коротші ліричні поезії, але й більші поеми як Наймичку, Катерину, Сон, Посланіє, навіть цілі Гайдамаки. Сі декламації виголошувані з відповідною експресією і чутем робили в перших роках появи Кобзаря серед учеників велике враження. Окруженнем польським впливом, уживаючи в школі а звичайно й поза школою польської розговірної мови, ученики з декламацій Шевченка пізнавали весь чар народної мови, живе слово поета явилося в повній красі і принаді. Через се з появою Кобзаря польська мова як розговірна почала уступати перед українською. Многі ученики учились на память Кобзаря, щоби придбати собі знання української мови, щоби з него присвоїти собі *сопіам вербогут*. Тим можна пояснити сю легкість, з якою тоді подавано уривки його творів і парапразу його думок.

В роках 1861—70. увійшло в звичай съвяткувати память смерті Шевченка принарадним віршом. Сі вірші друковано в періодичних часописях, деякі з них виходили відбитками і їх роздавано учасникам в Богослуженню за поета. Они є до якогось степеня мірою оцінки і розуміння Кобзаря. З причини своєї лёгкої форми, наслідування метричного розміру, повторювання слів і зворотів Шевченка они ширились між учениками, які одушевлялись ними, учились їх на память і цінили їх на рівні з творами Шевченка. В перших роках они заступали місце критичних оглядів поезій Шевченка, вказували на її вартість і розглядали її ідеї.

Перший вірш в честь Шевченка се Федъковича: „Співацка добраніч на скін Тараса“, друкований в Слові 1861. р. Федъкович тоді ще поезій Шевченка не знов, міг чути від Горбала про него як великого поета України, єї бувальщини, степів і могил. Не диво, що „козак Тарас“ у Федъковича се мелянголійний співак, що з кобзою в руці тужить в яснім съвітлі місяця на могилі. Тужить за Україною, за козаками в степах, за Запорожем, жалує ся, що його доля се „кайдан, Сибір і вся неволя“. З жалю і туги умирає.¹⁾ Бліда і невиразна особа Тараса Шевченка, повна якоїсь туги і жалю, се відбитє романтичної туги самого Федъковича за Україною, його одушевлення нею як країною краси і споминів. Глибше оцінив значене Шевченка Ксенофонт Климкович в поезії: На вічну память Тарасови (Вечерниці 1863. р.) Она робила на громадян велике вражінє, бо про неї згадували: „єї читаєм і не начитаєм ся.²⁾ Вірш сей вірно підхоплював сей переворот в духовім житю людей, який викликав Кобзар Шевченка. Байдужна, несъвідома маса почала жити новим, ідейним житєм. Усі замітили, що тепер „є гадка, є серце, є люди“. Шевченко дорікав своїм землянам, що з власної вини запропастили свій рід, одні повернулись Москвалими, другі Поляками. В 1865. р. появилаась в річницю смерти: Вспомінка смерті Шевченка. Шевченко се борець за волю Україну і мученик за правду між людьми:

Тарасе, Кобзаре рідний,
Мученику долі,
Хтів Ти щастя України,
Хтів Ти люду волі.
Хтів Ти правди на сім съвіті,
Правдов жив вік цілий
І вік терпів від колиски
До сирої могили...
Знущали ся над Тобою
Вороги, злі люди.
Ой буде їм покаранє
Неслава усюди!...

Те саме величане Шевченка як борця за волю і правду пробивається з вірша Перебенді (Русалка 1866. ч. 3). Коли в 1866. р. москофільство почало явно голосити єдність нашого народа з Росією, а польська суспільність заняла також негативне становище.

¹⁾ Осип Маковей: Житепись Федъковича. ст. 265.

²⁾ З листів Вахнянина (Руслан 1914. ч. 33.).

вище до нашого народа, в віршах в честь Шевченка виступає виразно реакція на сі обединительні і ворожі змагання. В віршах Климковича (1866. р.), Щавіньского (67), Федъковича (68), Данила Коваля (69), Шашкевича (69) величається Шевченка як оборонця України проти Москви і Польщі. Климкович з нагоди роковин взивав:

Не дайтеж рідної святинї
На глум, на посьміх ворогам!
В ту землю, що наш Бог дав нам,
Ви не вводіть чужого бoga!
Не бійтесь ворога чужого:
Хотя й рука в його залізна
Та ба! на глиняних стойть ногах.

Ще виразніше Шевченкові поезії як забороло проти впливу Москви і Польщі оцінює Федъкович:

Питайте лиши московских царів,
Ляхів питайте, чи не так?
Лях правду скаже, бо се брат.
І тих Іскариотів нових,
Що за московскій карбові
В неволю хочуть нас продати,
І в тих питайте, чи не так!

(Поезії т. I. ст. 187.)

До сих прихильників Москви кличе Шашкевич:

Нехай прозрять усі Каїни,
Нехай подивлять ся Томи
На рани Матери — Вкраїни.

В усіх цих віршах Шевченко се борець за волю, свободу, за правду, се жерело відпорної сили проти Москви і Польщі. Згадаю, що се був час по польськім повстанню, коли сі слова були щоденним кличем, коли одушевлена і розполітикована польська молодіж бачила волю і свободу тільки в польській ідеї а все проче, що не йшло з нею, було обскурантне, ворогом свободи і прихильне схизмі і Москви. Мов у відповідь на голоси польської преси, що правдива свобода і воля — се синоніми Польщі, молодіж одушевлялась і величалась стремліннями до сих кличів в рідній історії, про які читала в Кобзарі. Хоч черпані з поезії слова „воля і правда“ серед бідності галицько-українського життя мали доволі абстрактний і ідеальний характер, то все таки в розумінню молодіжки високо підносили рідну історію, освідомлювали молоде покоління і здержували його перехід в польський табор.

Тодішній польський рух мав революційний характер. Він

проявляв ся в конспіраціях і опозиційно настроєнім письменністю. Український рух, що з появою Кобзаря ширився серед молодіжі, після гадки авторів віршів розвине ся мирною і природною дорогою: се дорога просвіти, науки, любови найменшого брата, сповненя сих заповітів, які поет голосив у своїх творах. Його слово довершить переміни відносин і обновить народ.

І без крові, без зеліза,
Без темниці, ката
Слобониця середульший
Від меншого брата.

Слобониця словом правди,
Волею науки
І розвяжуця на віки
Невільницькі руки.
І народам буде люба
Чиста его слава,
Що без крові й людоїдства
Серед них повстала.¹⁾

* * *

Культ Шевченка серед молодіжі проявляв ся навії панаходою і Богослуженем в його пам'ять, сходинами, вечерницями і т. п. У таких обявах культу молодіжі брала участь разом з академічною молодіжжю і громадянством, або самостійно в кружках шанувала пам'ять поета. Особливо у Львові, де гімназіальна молодіж жила в 60-тих роках в товариских зносинах з академічною, перші роки його прилюдного, академічною молодіжжю ширеного культу відносять ся і до неї. Деякі замітні риси обряду, з яким величали Шевченка у Львові, перейшли на провінцію і там приймались в кружках.

В пам'ять першої річниці смерті Шевченка відправлено у Львові в православній церкві панаходу. Сей звичай поминати поета Богослуженем з панаходою удержався до 1869. р., опісля він уступив вечерницям в його честь. Крім вечерниць правлено Богослужене ще в 1886. р.²⁾ В перших роках правлено Богослужене заходом академічної молодіжі. Крім гуртка старших людей брала в нім участь майже вся шкільна молодіж.³⁾ Шкільна влада

¹⁾ Данило Коваль: В пам'ять осьмих роковин смерті Шевченка. Львів 1869.

²⁾ Дѣло 1886. ч. 23.

³⁾ Слово 1862. ч. 18.

і катихит, що бачили в сїм якусь прихильність до православя і акт обрядової демонстрації, заборонили виправдї в 1865. р.¹⁾ ученикам брати участь в Богослуженню, але они так одушевлялись Шевченком, що всі явились в церкві. Поминальне Богослужене відбувалося дні 26. лютого с. ст. з відповідним обрядом.²⁾ Перед іконостасом ставлено тетрапод обвитий барвінковими вінками, а на нїм після східного обряду ставлено коливо т. є. пшеницю з медом, вино і хліб з застремленими горючими съвічками, що зображали душу і тіло покійника. Над тетраподом в перших двох роках з браку мальованого портрета уміщено літографований образ Шевченка (вид. Дідицким). В 1864. р. академічна молодіж купила мальований на полотні портрет, який під час Богослуження ставлено над тетраподом.³⁾ Над портретом стояв трираммений грецький хрест, побідне знамя народної ідеї, ідеї Шевченка. Тетрапод був обставлений съвічками і цвітками, по обох сторонах стояли дві транспарентні піраміди. На одній у споді була зображена ліра в лавровім вінку, на другій череп трупа на зеленій траві, над котрим взносився грецький хрест. Понад сими символами ясніли ріжнобарвні написи на пірамідах. На першій було написано: „Во вікъ Тобі слава за Твою пісню! Доки Дніпро гудітиме, доки Карпати зеленітимуть, не забудемъ Тебе, батьку, рідні діти України!“ А на другій: „Во вікъ Тобі за Твою надію! І унуки розкажуть унукамъ, чимъ Ти для нась бувъ, Тарасе, Орле сизий!“ Дванайцять академіків у съвіточних свитах стояло з съвічками коло тетрапода. Під час Богослуження співали хор академіків. В часі паастасу роздавано між присутніх літографовані портрети поета і вірш в його пам'ять. Після паастасу всі співали „Батькови Тарасу вічна пам'ять“, опісля приступали до тетрапода, кушали колива, діставали з рук съвіщника просфору, уривали листочок з лаврового вінка і розходились домів. В перших роках в Богослуженню крім академічної і шкільної молодіжи брав участь й гурток старших Русинів, в 1867. і 8. р.⁴⁾ старша громада усунулась з причини друкованя оповісток про Богослужене фонетичною правописию.

Другим місцем, де шкільна молодіж у Львові могла прилюдно

¹⁾ Слово 1865. ч. 19, Мета 1865. ст. 64, Русалка 1866. ч. 10.

²⁾ Подаю сей опис після Мети 1865. р. ст. 64, доповнюючи його замітками в Слові 1862. ч. 16, Вечерницях 1863. 18. цвітня.

³⁾ Слово 1864. ч. 19. В статі: Молода Русь в роках 1860—6.

(Дѣло 1892. ч. 29.) хибно подано, що молодіж придбала портрет 1860. р.

⁴⁾ Слово 1867. і 8. ч. 17.

чuti твори Шевченка, були декляматорські вечерки, які 3—4 рази в році устроювали львівська Бесіда. Сі вечерки не відбувалися виключно в честь Шевченка, але на них деклямовано якусь поему з Кобзаря і она найбільше подобалась так, що декляматор мусив її нераз повторити. В сих вечерках брала участь шкільна молодіж, заповнюючи кімнату сумежну з головною салею; старші ученики виступали з деклямациями.¹⁾ В 1862. р. деклямовано Підкову, Тополю, Невольника.²⁾ В 1863. р. мали відбутись вечерниці в честь Шевченка в салі „Народного Дому“, але московфільський Виділ Бесіди відмовив салі, засланяючись сим, що Шевченко був православний і съято в його честь міг би хто пояснити симпатією до православ'я. Ся заборона поновлювалась що року, аж 1868. р. в Рускій Бесіді відбулись вечерниці в честь Шевченка. В 1866. р. крім звичайного Богослуження відбула ся вечером вистава драми „Назар Стодоля“. По представленю дирекція театру мала намір показати зібраний публиці портрет Шевченка освітлений бенгальським огнем і один з акторів мав деклямувати вірш Климковича, але понехала се; здає ся, що управа Нар. Дому на се не зізволила і в противнім разі грозила відмовою салі.³⁾ В 1869—71. р. вечерниці в честь Шевченка відбувались в салі Стрільниці, а від 1872. р. в салі львівського магістрату. Молодіж чисельно на них являлась, виповнюючи сусідну салю⁴⁾ або галерию.⁵⁾

Съята в честь Шевченка у Львові одушевляли й молодіж на провінції і свою радість ізза сего заявляла она в привітних телеграмах. На перші вечерниці вислали телеграму ученики перемиської і дрогобицької гімназії,⁶⁾ в слідуючих роках прислали й з інших гімназій. Сі привіти — відповідно дібрані гадки з Кобзаря або заяви духової єдності і симпатії для съяткуючих висилала українська молодіж в 70, 80, ще і 90. роках з галицьких і буковинської гімназії. Тернопільска молодіж в 1873. р. вислала отсі римовані рядки:

Най законом для нас стане
Батька завіщане,
Тоді наша сила й воля
І правда настане.⁷⁾

¹⁾ Неділя р. I. ч. 11—12. Спомини о. Лисинецького; Вечерниці 1863. р. з 26. лют.

²⁾ Слово 1862. ч. 14, 31, 100. ³⁾ Русалка 1866. ст. 75.

⁴⁾ Слово 1868. ч. 17. ⁵⁾ Правда 1869. ст. 84. ⁶⁾ Правда 1869. ст. 94.

⁷⁾ Правда 1873. ст. 134.

Слова: правда, воля, слово і завіт Тараса найчастіше являють ся в привітах і ними молодіжь найбільше захоплювалась.

Дещо пізніше проявився культ Шевченка на Буковині, де він почав ширитись під впливом зносин з Галичанами. В 1864. р. в церкві съв. Параскевії в Чернівцях заходом українських богословів катихит реальної школи о. Мартинович відправив вперше Богослужене і панаходу за Шевченка. В церкві були присутні православні і уніяти а також ученики VII. і VIII. класи. На коливо зложили семінаристи і ученики 16 зол. Параوخ церкви, Оліньский, не чував нічого про Шевченка і спершу не годив ся на Богослужене, але нарешті позволив. Однак консистория візвала о. Мартиновича оправдитись, чому правив Богослужене за уніята. Мартинович пояснив, що Шевченко був православний.¹⁾ Та культ Шевченка на Буковині приймався поволи. Перші вечерниці в його честь заходом українських студентів відбулись аж 1876. р.²⁾

Поширення культу Шевченка і популяризація його імені при помочі вечерниць не відбувались по містах Галичини рівномірно. Ся праця залежала головно від гуртка роботячих і ідейних людей, нераз від одиниці. З призначенням треба піднести, що значну частину цього культурного діла сповнили гімназіяльні учителі, виголошуючи промови, відчити, організуючи комітети і т. п. Їх праця в сім напрямі без сумніву найбільше впливалась на молодіжь, приведнувала її для українства і була сим ідейним звеном, що поза школою зближувало і вязало провідників і підчинених. Першим містом в Галичині, де устроено вечерниці в честь Шевченка, був Перемишль. За почином і заходом гімназ. учителя Анатоля Вахнянина перемиска громада скорше ніж львівська спромогла ся на прилюдний Шевченківський концерт. Сей відбувся 1865 р. 26. лютого в салі „Під Провидінєм“. Крім співів декламовано Івана Підкову, частину Наймички, виїмок з Гайдамаків і Перебендю. Замітне було своїм поетичним укладом і глибиною чутя прощальне слово, написане Танячкевичем. Слідуючий концерт відбувся аж 1872. р. Вечерниці почалися відчитом проф. Евгена Желехівського про значення Шевченка як поета і громадянина; між вокальними точками відспівувано „Ще не вмерла Україна“.³⁾

В Тернополі в 70-тих роках устроювано музично-декламаторські вечерниці в користь бідних учеників, на яких певно декламовано або співано дещо з творів Шев-

¹⁾ Матеріали до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907. ч. 53).

²⁾ Правда 1876. ст. 200.

³⁾ Мета 1865. р. ⁴⁾ Основа 1872 ч. 19.

ченка.¹⁾ В 1882. р. устроено перший руский концерт в т. зв. Новім Замку, на якім декламовано Шевченкового Титаря. В 1884. р. відбулися перші вечерниці в честь Шевченка з добірною програмою і від тоді їх рік-річно устроювано.²⁾ В Станиславові съято в честь Шевченка відбулось вправді вже 1877. р.,³⁾ але в слідуючих роках нема про него згадки. В Коломиї устроено перші Шевченківські вечерниці 1880. р.⁴⁾

До поширення культу Шевченка по містах богато причинився наш театр, съяткуючи виставами його память або своїми силами спомагаючи місцеві при устроєнні концерту. При помочі дружини театру устроено в Дрогобичі 1882. р. перші вечерниці в честь Шевченка. Програма складались з вистави Наталки Полтавки, декламації Тополі і живого образу бандуриста серед громади людей з бюстом Шевченка в середині, над котрим геній тримав лавровий вінок. Коли по 80. р. почали у нас ревно займатись бурсами, устроювано концерти в честь Шевченка в дохід бурс⁵⁾ або старанем виділу бурси, через що они були в посереднім звязку зі школою. В першій половині 80-тих років стрічаємо концерти в честь поета вже і по малих місточках як Збараж, Судова Вишня, Калуж, опісля по селах.⁶⁾

* * *

Пієтизм до Шевченка, що скорим темпом обхопив молодіж і суспільність і проявлявся вечерницями, в сей спосіб офіційльно в гімназії зміг проявити ся доволі пізно. Хоч українська молодіж в деяких східно-галицьких гімназіях творила більшість, то єї національне виховане в школі не можна навіть порівнати із патріотичним духом, якого польська молодіж набиралась в школі. В дрогобицькій гімназії вже 1865. р. устроено концерт, на якім співано „Z dymem pożarów“ і декламовано з Pan-a Tadeusz-a виймок не поміщений в читанці.⁷⁾ Із пізнійших патріотичних съят галицькі гімназії обходили 1884. р. тристалітну річницю побіди Собіського під Віднем, а 1890. р. съято в честь Міцкевича з нагоди

¹⁾ Матеріяли до історії зносин Галичан з бук. Русинами. (Руслан 1908. ч. 230.)

²⁾ Ол. Барвінський: Спомини з моого життя т. II. ст. 174. і 178. Дѣло 1884. ч: 28.

³⁾ Правда 1877. ст. 266.

⁴⁾ Дѣло 1880. ч: 23.

⁵⁾ Дѣло 1883. ч: 24, 26. 1884. ч: 28.

⁶⁾ Дѣло 1883. ч: 25, 28. 1884. ч. 63, 1885. ч. 17.

⁷⁾ Historia gimnazyum drohob. przez Kultysa (Sprawozdanie c. k. gimn. 1908 r.)

перенесеня його тлінних останків на Вавель. Як школа до появи творів Шевченка в Галичині вже хоч би з огляду на викладову мову була зовсім чужою для українства, так по їх появлі, хоч напрям виховання змінився, культ і офіційний пієтизм до поета приймались в ній поволі і осторожно. Се особливо відносить ся до вечерниць, здається із за своєї причини, бо в них мимо нагляду шкільних властів лишалось місце й для самостійності учеників в обробленому відчутту, промові, доборі програмами і т. п.

Тернопільська молодіж вже 1865. р. задумувала устроїти літературно-декламаторські вечерниці за картами вступу для публіки. В програму входили твори Шевченка, Квітки, Федъковича. Але учителі української мови віднісся вороже до цього наміру, заславши сим, що в програмі не узгляднено галицьких письменників.¹⁾ В перемиській гімназії в роках 1871-2. за почином проф. Желєхівського і дозволом дир. о. Томи Поляньского ученики устроїли вечерниці в честь Шевченка в кімнатах „Рускої Бесіди“, що тоді містилась при Францішканській улиці. Вечерниці складались з промови проф. Гладиловича, співу і декламацій. Крім учеників явився на них гурток запрощених гостей. Здається, що се були взагалі перші прилюдні вечерниці устроєні силами учеників. Відбулись они лише раз, слідуючого року директор гімназії не дав свого дозволу.²⁾ В дрогобицькій гімназії в 1876. р. відбувся концерт в честь Шевченка. Складався він з кількох точок вокальних; між іншими мішаний хор учеників відспівав „Заповіт“.³⁾ Сі проруби звеличати пам'ять Шевченка офіційним шкільним святом, в слідуючих роках не повторялись. Щоб зазначити єдність і згоду молодіжі а усунути навіть тінь національного сепаратизму у ній, в деяких гімназіях в 80-тих роках устроювано силами учеників безіменні гімназіяльні концерти, на яких твори Шевченка декламовано всуміш з творами інших українських і польських поетів.⁴⁾

Вечерниці в честь Шевченка стрічаючись в гімназії з перепонами і обмеженнями, перейшли до Громад, де мали повну свободу. Їх вартість і значення в очах учеників підносились через заборону і тайність, з якою відбувалися.

Святковане пам'ято Шевченка серед Громад мало всіляку форму. Були се недільні сходини, на яких читано або декламовано

¹⁾ Мета 1865. ст. 470.

²⁾ З інформації дир. К. Паньківського і о. Зах. Підляшецького. В актах гімназії я не міг знайти згадки про сей концерт.

³⁾ З інформації о. М. Мороза.

⁴⁾ Sprawozdanie c. k. gimnazyum w Brzeżanach r. 1881. (Chronika zakładu.)

твори Шевченка або подавано реферати про його житє і діяльність. Відбувались они особливо в перших роках появі Кобзаря серед молодіжі і мали мету познакомити її з творами поета. Перемиска Громада збиралась в 1863—5. р. в музею духовної семінарії, де устроювала декляматорські „пополуднівки“. На них деклямовано крім поем Шевченка і інших українських поетів. Сі декляматорські „пополуднівки“ небавом перемінилися на деклямацийно-вокальні сходини.¹⁾ Тернопільська Громада від свого основання т. є. 1864 р. відбувалась сходини, на яких читано і деклямовано поеми Шевченка. Роковини смерти поета съягтковано вечерницями, котрі складались з промови, відчту про житє і діяльність поета, співів і деклямаций.²⁾ В самбірській гімназії в люті або березні 1862 р. в домі М. Качковського відбувся деклямацийно-вокальний вечерок, на якім перший раз деклямовано Шевченка. Вечерок відбувся силами учеників висшої гімназії. Крім учеників явилися запрошені гості між ними катихити і професори Українці. Програма вечерниць була отся:

Вокальна части.

1. Мир Вам, братя, Гушалевича. (Сю пісню співано в 50—60 роках при кождій нагоді як народний гімн.)
2. Там де Дніпро поблискую.
3. Щастя нам, Боже, щастя.

Деклямациї,

1. Нинішня пісня, вірш В. Шашкевича. (Вечерниці 1862 ч. 4.)
2. Коломия, Тита Блонського,
3. Довбуш, Юрія Фед'ковича.
4. Вірш Вол. Стебельського.
5. Епільо Гайдамаків, Т. Шевченка.³⁾

Як видно, тільки одна точка програми була присвячена Шевченкові, але сама згадка про Гайдамаків видавалась тоді небезпечною. Директор гімназії о. Тома Поляньський шість разів взвивав до своєї канцелярії декляматора, ученика V. класи Т. Грушкевича. Вкінци казав собі предложить текст деклямаций. Ученик боячись дратувати політичні почування директора, не по-

¹⁾ Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишлі. ст. 6.

²⁾ Барвінський: оп. сіт. ст. 60.

³⁾ Опис цих вечерниць подаю після ласкаво мені поданих записок проф. Т. Грушкевича. Про сі вечерниці була не вповні вірна згадка в Руслані 1911. р. з 19. марта. (допись з Яворова.)

казав йому цілих переписаних Гайдамаків, лише при кінці книжочки, де були інші поеми Шевченка як Кавказ, Розрита Могила, Посланіє, дописав епільот Гайдамаків і віддав її. Директор, чоловік людяний і приятель молодіжи, прочитавши поеми Шевченка, скартав ученика за читанє і переписуванє творів революційних, звернених проти держави, що є в приязніх відносинах з нашою. На сім справа покінчилась. Здає ся, що ся пригода вплинула на се, що в слідуючих роках вечерниці в честь Шевченка не відбулись. Вправді молодіжь приготовляла ся до них 1864. р. і ученик VIII. класи Тит Заячківський мав вже готову промову, але не довелось їх святкувати. Радник Качковський, що під впливом Богдана Дідицького ставав прихильником об'єднання, не згодив ся на сей обхід в своїй хаті. Деінде годі було се зробити. Ціле населене міста було під вражінem стану облоги, проголошеного в 1863. і 4. р. в часі польського повстання.

Сходини, декламації, співи, якими в перших роках молодіжь святкувала пам'ять Шевченка, в деяких гімназіях вже в другій половині 60-тих років, в інших пізнійше, приирають форму вечерниць. Також число гімназій, де в сей спосіб проявляється пієтизм до Кобзаря, більшає. Гарно і повно розвивався культ Шевченка серед станиславівської Громади, котра маючи здібних і ідейних провідників як Остап Терлецький, Леонід і Корнило Заклинський, святкувала пам'ять Шевченка не лише вечерницями, але за львівською Громадою й Богослуженем.

Діялось се за головства Леоніда Заклинського с. в. від 1867—1870. р. З фондів Громади плачено 2 К. сотрудниково місцевої церкви за Службу Божу. А що католицький священик не згодив би ся правити Богослужене за православного, через се ученик давав на поминальну Службу Божу за „батька“, не згадуючи наразі його імені. Коли сотрудник ставав до Служби Божої, або під час неї, тоді голова Громади повідомляв його, що „батько“ називається Тарас. Службу Божу правлено рано перед школиною науковою. Голова Громади тайком кілька днів наперід повідомляв товаришів, а сі давали знати іншим ученикам, коли она відправить ся. Ученики являлись численно рано в церкви з книжками в руках, бо опісля йшли до школи.¹⁾

Вечерниці в честь Шевченка від 1867—71. р. відбувались в наймені льокалю, готелю або заїзднім домі. Їх устроєнem

¹⁾ Про культ Шевченка в станиславівській гімназії подаю на основі споминів проф. Романа Заклинського.

займав ся тодішній голова Громади. Крім членів Громади за-прошувають на них нераз і певніших учеників не-членів, яких мали приняти до Громади і 2—3 старших патріотів. Число присутніх виносило в перших роках около 20 осіб. В 1869. або 70. році устроено вечерниці в салі готелю при улиці Бельведерській на більші розміри. Присутніх було до 40 осіб. Що громадянини привязували велику вагу до вечерниць іуважали за свій моральний обовязок їх обходити, вказує на се привітна телеграма висланана 1871. р. з нагоди вечерниць у Львові: „І ми єго в семі, хоч не великій — не забули помянути не злим, тихим Словом. (Правда 1871.). Від 1871—1877. р. з причини страху перед доносами і слідством Шевченківські вечерниці відбувались в домі матери Заклинского при ул. Галицькій або в домі М. Бучинського. Програма вечерниць складались, як звичайно, з промов, декламацій, співів. Вечерниці в сих роках були обмежені виключно на Громадян, нікого з поза Громади не запрошувають. На вечерницах являлись ученики в съяточній одежі. Съято, що починалось звичайно о 7. годині вечером, відбувалось з відповідною обережностію. Коли громадянини зібрались, замикано двері на ключ, а вікна знадвору віконницями. До сего заслонювано їх простирадлами, щоб съвітло не проникало крізь щілини в віконницах.

Культ Шевченка в перемиській гімназії, який в 1863—5. р. так гарно почав розвивати ся і одушевляв молодіж і який в роках 1870—2. піддерживав проф. Желехівський, опісля занепав із заросту москофільства в громадському житю і в гімназії. Силою традиції тлів він ледви в невеличкім гуртку учеників. В 1873. р. ученики бажали як попередного року устроїти прилюдні вечерниці в честь Шевченка, але не дістали дозволу директора. Устроїли їх отже тайно в кімнаті готелю без відомості управи гімназії. Коли справа виявилась, покарано учасників кількагодинним карцером. В слідуючих роках съятачковано память Шевченка в невеликім гуртку в хаті котрогось ученика звичайно на Владичу, де було найбільше ученицьких станцій.¹⁾ При кінці 70. років й сі вечерниці перестали відбуватись. Українська молодіж могла хиба на прилюдних, громадських вечерницах набиратись пітизму до поета. Аж з основанем української гімназії наступила корисна зміна в розвою культу Шевченка.

Тернопільська громада съятачкувала память Кобзаря в дяківці над ставом за містом, де і давніше збиралась молодіж в вільних

¹⁾ З інформації дир. К. Паньківського, проф. В. Масляка і др. Стакури.

хвилях.¹⁾ Нераз, коли хата не була вільна, або й з обережності ученики винаймали на вечерниці кімнату в однім з другорядних готелів, звичайно в готелю Гольда проти церкви при улиці Рускій. Кімнату декорували диванами, смеречиною, цвітами. Серед них ставили образ Шевченка прибраний в лавровий вінок. Програма складала ся із вступного слова, співів, декламацій і закінчення Свято кінчилось співом учасників: Ще не вмерла Україна і Вічна пам'ять. Коли співали сії послідні слова, здіймали лавровий вінок і кождий діставав з него листок на спомин.²⁾ Іноді съявтови надавано ще більше патріотичний вигляд. Бесідники або цілий хор виступали в козацких одягах, а крім учеників запрошувано съвідомійших міщан.³⁾ В 80-тих роках, коли шкільні власти почали пильніше стежити за рухом серед молодіжі, она устроювала вечерниці далеко за містом в Гаях Великих і Шляхтинецьких в стодолах тамошніх міщан.⁴⁾

Бережанська громада, яку національно освідомили проф. Ол. Борковський і Барвінський, перший раз съвяткувала пам'ять Шевченка 1871. р. в одній хаті на передмістю Адамівка. Ученики, яких зібралось 25, відспівали „Ще не вмерла“ а один з них мав відчит про поета і показав їм виданого в Росії на бібулястім папері Кобзаря. Зібрані по черзі оглядали книжку і з великою пошаною цілували. При кінці зложили съвяточний обіт, що ціле жите будуть зберігати ідеї і заповіт Тараса.⁵⁾ Подібне съято відбулось й слідуючого року. В 1873. р. бажала Громада величавійше провести вечерниці і винаймила більшу кімнату в готелю. Ученики кілька днів з черги плели вінці із соснини для єї прикраси. Та нечайно рознеслась вістка, що дирекція гімназії про все довідалась. Ізза переполоху съято відбулось не в готелю, але в кімнаті міщанина на Адамівці, де при зачинених віконницах ученики помянули Тараса лише тихим словом. Хоч в дійсності директор гімназії Солтикович зізнав про сії вечерниці і радив учеником обходити їх явно під проводом професорів, то мабуть з браку дозволу на се шкільної Ради і в слідуючих роках они відбувались тайно.⁶⁾

¹⁾ Мабуть сю хату згадує Вол. Барвінський в повісті „Скошений цвіт“ словами: „Далеко за містом в тихій, неприступній хатині зібралась молода громада повитати свого нового товариша“.

²⁾ З інформації Др. Ев. Олесницького.

³⁾ Студинський: Моя перша участь в Шевченковім съято. (Львів 1911).

⁴⁾ З інформації дир. Ковальського.

⁵⁾ З інформації о. рад. Гузара.

⁶⁾ З інформації проф. П. Огоновського.

В бучацькій василиянській гімназії в 1874—8 р. освідомляючи роботу між громадою вів талановитий і ідейний ученик Лев Василович, що опісля як народний учитель під іменем Льва Сапогівського пробував своїх сил на літературнім полі. Його заходом збиралась молодіж в суботу або в свято по полунич за містом в ліску „коло кринички“ і звідси ішла до руїн монастиря. Там вела розмови про історію і літературу, там святкували й пам'ять Шевченка. З проповідниці, що ще добре заховалась, ученики виголошували промови і декламували Кобзаря.¹⁾ Ініціатор свята, Василович малюючи в одній своїй промові жите і бідоване Тараса, виясняв потребу іти в народ і нести просвіту меншому братові. Здається, що сей поклик у него не був фразою, бо хоч в науці йшло йому добре, кинув гімназію і став народним учителем.

Духове жите ученицкої Громади в Самборі, що в перших роках гарно розвивалося, пригасло зовсім в 70-тих роках. В 1873. р. належало до Громади ледви 8 членів. Хоч в слідуючих роках заходом кількох одиниць Громаду зреорганізовано, закуплено книжок і на сходинах читано реферати, то з причини системи ворожої Русинам в школі, все те робилось дуже обережно і в великій тайні. В 1877. р. Громада по довгій перерві святкувала роковину Шевченка. Члени зібралися у одного товариша, що мешкав в маленькій кімнатці в старім домику на Скалці (Львівська улиця). Заходилося до неї вузким піддашем поміж хатою і стайнею. Коли всі зійшлися, господар хати прислонив вікна, а на вузкім переході поставив бочку з дощівкою, яка недалеко стояла. Поставив єї скосом на цеглі так, що хто не знав місця і спотикнувся на ній, мусів її вивернути якраз на себе. В сей спосіб забезпечені ученики тихцем відбували свій концерт. Він складався із вступного слова, відчиту і декламації. Учасниками були лише свої і певні члени Громади, гостей не просили, бо боялися зради.²⁾

Трохи пізнійше, бо аж 80-тих роках, святковано тайними вечерницями пам'ять Шевченка в коломийській³⁾, дрогобицькій⁴⁾ і стрийській гімназії. Ученики в сих гімназіях в 70-80. роках не мали дійсних Громад, але зібралися у котрогонебудь товариша, де читали твори Шевченка, спорили про правопис, мову і т. п.

¹⁾ З інформації дир. Йос. Ковальського.

²⁾ З інформації Др. А. Чайковського.

³⁾ З інформації Др. Теофіля і Ярослава Окуневских.

⁴⁾ З інформації рад. К. Бандрівського і о. І. Погорецького.

В Стрию ученики перші тайні вечерниці в честь Шевченка съятали в 1886. р. в домі адв. Бачинського, котрий щиро опікувався молодіжю і ширив між нею українську съвідомість.¹⁾

Съятали памяти Шевченка по Громадах, хоч відбувалося тайно, нічого в дійсності протизаконного в якімнебудь розумінню в собі не містило. Молодіж віддавала честь свому найбільшому поетові, шукала в його съвітогляді основи своєї ідейності і поживи для свого духа. Тайність, своего рода конспіративність, з якою могла проявляти свою любов до поета, підносили єї одушевлене, окружали єї діло німбом посьвяти для ідеї. В вечерницах брали участь старші ученики, але они вводили і молодших, з якими мешкали, або на яких мали вплив. Щоб їх приєднати для українства, віддавали їм нераз декламацию коротших поем Шевченка. Нераз по вечерницах серед съяточного настрою принимано нових членів Громади. На вечерницах панував съяточний, щирий і товариский настрій. Всі почувались мов одною родиною, всі були съвідомі, що їх гуртує одна ідея. Молодіж знайшовши сама, вирвавши із шкільної атмосфери, давала волю своїм почуванням і думкам. Довгі промови про мученицке життя поета, про незавидну долю народа, невідрядні відносини тодішнього часу зворушили молодечі уми, зближували їх до себе, кріпили їх запал. Бували іноді хвили, коли під впливом палкої промови або гарно виголошеної декламації таке зворушене опанувало слухачів, що кидались собі в обійми, цілувались із декламатором чи бесідником, дехто й прослезився. На се немало впливав й стиль виголошуваних промов, повний ніжності, якоєсь туги і суму. Як зразок сего стилю наведу промову, виголошенну в 1875. р. на тайних вечерницах в Бережанах. Промова ся не зовсім оригінальна, она у вступі і закінченню нагадує промову Танячкевича, виголошенну на концерті в Перемишлі 1865. р. Се доказ, що дух його писань ще довгі літа подобав ся і удержував ся перед Громад молодіжі. В оцінці Шевченка як борця і мученика за правду і волю, в деяких гадках про народ, слідний вплив віршів, писаних в 62-70. роках в память Шевченка. Зміст бесіди найкрасше вказує, чого молодіж шукала в творах Шевченка.

Проща́льна річ,

говорена на вечерницах Тараса Шевченка.²⁾

Уже мій попередник сказав об всім, що відносить ся до життя

¹⁾ З інформації о. О. Погорецького.

²⁾ Барвінок 1875. ч. 5.

нашого Батька, його заслуг, які положив коло народності, розказав об єго щербатій долі, об єго голосінію над нужденним, темним братом. Осталось ще для мене доповнити деякі пропущені а для нас не меншої ваги місця. За слабосильне вправді мое слово, щоби висказало докладно всі моменти жизни съв. мученика правди і волі, за слабий розум, щоби вирозумів всі тайни, за слабе око, щоби досягнуло до єго грудий і вичитало чутва, які єго ув одно вязали з бідним народом. Так щож, хиба розійтись з тим великим, смутним съвятом без прощання, без злученя в одно всіх чутв, яким горять тепер наші серця?...

Братчики, молоді орли народа! Нині з горячою любовю, з почуття патріотизму зібрались ми у купці поглянути на нашого Батька—співака правди і волі. Знаю, як красне чутво огріває нині грудь Вашу, як гарні гадки вяжуть Вас з тим народним празником. Коби лиш не остигала та любов на будуче, коби ті думки на дальше остались у Вашому серці. Ви любите Тараса, дорогі Братя; споминаєте єго нераз добрим словом — ідіть же за єго приміром, положіть собі простувати до тої ціли, для якої тілько билось серце у єго грудях! Ви знаєте, над ким боліла єго душа, за ким виливав він свое горе. Тілько для безталанного народу хотів Він жити: для него чи раз поносив наруги від своїх ворогів, для него не жахав ся московских кайдан.

Наколи нам дорога єго пам'ять, наколи серця наші дишуть любовю к нему — приближім ся до темного нашого брата, котрому Він віддавав ся душою і тілом. Не дивім ся на той народ як на нездалу товпу, а дивім ся як на слабе тіло з кріпкою однак душою. Забудьмо на гірку минувшість, а киньмо ся всії всіма силами до працї; бо пора, бо крайна пора за діло взяти ся... За слабі вправді наші сили, за молоді, щоби подалисьмо провід темному братови, щоби показалисьмо єму, куди простувати має! Та і ніхто не жадає сего від нас. Так щож, братчики любі?! Час не стоїть на одному місці. Перемине літо одно, друге — а вже дивись, Русь-мати кладе на Тебе обовязок чування над сиротами-дітьми. Съвіт буде домагати ся від Тебе корму для голодної душі. І чим же Ти вволиш єго волю? Який буде з Тебе опікун брата, наколи він Тобі не буде знаний? Які ліки подаш єму слабосильному, не знаючи, що в єго болить? Оттак братя — оттак соколи любі! Приготовляймо ся ще заздалегідь, щоби на будуче статись пожиточними народній справі. Ізучуймо ся рідного слова, най нічого не буде тайним перед нами... Познакомлюймо ся з хоробами

збідкованого народу, пізнаваймо, що єму недостає, аби опісля моглисъмо записати спасенну рецептъ. Ізучаймо ся відтак єго історії, а та розкриє нам єго минувшість, розяснить єго теперішність, вкаже і навчить, якої будучности єму треба. А коли ся съвята наука прийме ся у наших серцях, тоді устоїмо проти всяким бурям і збудуть ся слова батька:

В своїй хаті ѹ своя правда і сила і воля.

Знаю братчики любезнійші, знаю, що в Ваших грудях не заснуло ще руске серце. Коби хоч зісталисьте на дальше такими, коби любов до вітчини не остигла у Ваших грудях. Коби моглисъте оперти ся тому сильному ворогови, котрий хоче відторхнути Вас від нашої народності, котрий хоче обмерзити Вам ту невинну літературу нашу, показуючи на наших літератів голих і босих, котрий хоче силоміцю накинути на нашу мову чужі окови... Лякають нас народом, що він невирозумілій, невірний. Ба де-ж вже і набере ся в него того довіря!... Що в Бога день видять батьки: як діти їх занюхавши дечого з книжок, уже і відвертають ся від своєї рідної мови, уже топчуть ногами съвяті закони дідів. Бідна Русь мати, бідні і Ви, сини єї!...

Дорогенькі братчики! Надіє будучности! Заклинаю Вас Богом съвятим — не відвертайте ся від своєї матери, від народу, хочби як тяжка була наша борба, хочби і як високо піднесла Вас доля. Бо „хто матір забуває, того Бог карає“, каже безсмертний Кобзар. Боронім свою народність, не даваймо самі єї на поталу ворогови, що між нами гадюкою веть ся, очікуючи спосібности, аби вхопити за груди і височити праведної крові!...

Не даймо ся звести єго словами з правої дороги! Єго мова се хаос ріжких нарічий, се німецкі гадки, прибрані в московське плате! Польбім щирим серцем батьківську нашу мову, польбім народну літературу; бо та тільки заступить нам всяке оруже, бо лиш та стане твердим берегом проти московского і ляцкого розливу — її не розвіє жадна хуртовина!... Та чи є що красшого на съвіті — чи є красша мова, як наша питома руска?... Перед нею замовкають всі мови — всі на цілій землї... І чого ж нам треба, що нам не понутру?... Що лиш красного, чаруючого в съвіті моглисъте надибати — те маєте у наших писателів. До чи єго зболілого серця не прилягли цілючим бальсамом слова Тараса, читаючи єго твори? Там співає Він про Русь рідним словом; там рідна втіха, рідний плач — там слезить ся руске серденько, там рідна руска рука слози утирає... І чому ж нам сторонити від

питомого свого слова, від питомої своєї літератури — чому нам шукати чужого?... Чи не лучше на своїм полі, в своїй хаті розвивати ся гарно, як бути у приймах, у наймах в чужого газди?... О горе, горе тому, хто цураб ся рідного слова, хто відвертає ся від Матери, котра єго викормила своїми грудьми, вибавила власними руками, дogleянула власними очима.

Братя, соколи любезні! Наколи прийшлися тутки, з щирого почуття патріотизму одправити смутний народний празник, положіть собі від тої хвилі статись другими, ліпшими. Приголубіть до свого серденька ту руїну, що над Дніпром плаче, пригорніть по щирому, з любовю дитини, не забиваючи, що за житя любив її Тарас, що він її потішав, що про ню виливав він свої думи. Уставайте братя, бо темрява приспить нас на віки, як нечиста сила! Мершій прийміось за просвіту, бо лукавий ворог краде ся калікою до нашої хати, з ножем у холяві!... Нехай рідне слово не замовкає у наших устах... Пісня руска нехай ніколи не перевіодить ся!.. Зітрім з матерного личен'ка хоч одну слізу, пожалуймо! Таж ми її сини, таж ми її надія! Чого ж нам відтятатись... Разом братя, разом за діло, а будучність наша!... От і се би було, чого Кобзар так усердно бажав, а чого і Русь мати Вас просить через мої уста. Ідіть же за її покликом!

А тепер слід мені попрощатись з Тобою, славний наш Батьку, мученику правди і волі. Глянь, Співаче наш любезнійший, подивись з неба ласкавим оком: що не дармо сіяв зерно правди, що воно зійшло у наших серцях і надійсь, що видасть колись пожадані овочі! Подивись, як громадою зібрали ся Твої діти, щоб помянуть Тебе не злим, тихим словом, щоб відновити у своїх серцях Твої сердешні думи, сердешні слова!... Глянь у глибину іх сердець, яким чутством палають вони в нинішній, великий днині!.. Шкода, що не має їм волі. Поминалиб вони Тебе інакше, голосилиб съвітови явно Твою славу, явно научалиб Твоєму слову!... А то прийшлося нишком звеличвати Твою память на остроні, далеко від людей, у тесній, лихонькій хатині!.... Бідні твої діти, бідна і їх ненька!... Та чей закінчить ся колись то лихо, чей розпадеться вже раз луда на очах неситих, лукавих ворогів — і в наше віконце засияє сонце!... От тоді помянемо Тебе, Батьку сизий!... А поки що прощай, незабутій наш Кобзаре, та благай там Господа, щоби скріпляв нашого молодого духа, щоби спустив рідненького дощіку на руску ниву, котра що йно заслалась буйною зеленостю.

Прощай, Тарасе, прощавай, Батьку!!!.. Прощайте і Ви сизо-
крилі братчики, молоді і старші!... Душа нашого безсмертного
пророка, що невидимо взносить ся над нами, складає Вам шире
„Спасибіг“, що не позабули помянути єї хоч нищечком... Про-
щайте молоді орли і заховайте глибоко у серцю Завіт, який на-
ложила на Вас Русь-Україна моїми устами!.. Прощайте — а щоби
всі усобиці, всяка незгода між нами уступила знишчним смутним
святом, притулім ся до серця по широму, по руски; поєднай-
мось по закону Тараса як рідні брати! Нехай Мати усміхне ся,
заплакана Мати!!!...

Ф. Чагриненко.

* * *

Коли культ Шевченка поширив ся в Галичині між суспіль-
ністю і молодіжю, коли Шевченкові твори знайшли собі місце
в шкільних читанках, шкільна Рада дала дозвіл обходити його
пам'ять як шкільне свято. Діялось се в порі, коли між нашою
суспільністю промоціювали собі дорогу нові суспільні ідеї, коли
рівночасно москофільство, затревожене зростом українства се-
ред молодіжи, старалось підорвати його силу, вказуючи, що голо-
вне жерело українства, твори Шевченка, пронизані протидер-
жавними і протицерковними тенденціями. Почалась безплодна
полеміка, проба оцінки Шевченка з догматично-релігійного ста-
новища, яка велась цілі десятки літ і якої укрита ціль — спинити
його культ серед молодіжи. Під сугестією сих нападів на
Шевченка повне виданє його творів до послідніх років не мало
доступу до бібліотеки учеників, його усуvali із бурсацьких бі-
бліотек¹⁾, оно ледви, чи днесь знаходить ся в кождій шкільній
бібліотеці. Коли в 1876 р. з'явилось двотомове пражське виданє
Кобзаря і розходилося між учениками, вороги українства ви-
ступили проти сего, цитуючи „мрачні уступи“ Кобзаря, що після
їх гадки поведуть молодіж на бездороже.²⁾ Замітне в сїй справі,
що навіть такий прихильник українства як Евген Желехівський
не важив ся заявiti, що й молодіж повинна Шевченка вповні
як поета і чоловіка розуміти і цінити, але боронив його тим,
що в 1. томі пражского видання в поміщені твори відповідні для
молодіжи, другий том в призначений виключно для сих, що від-
дають ся спеціальним студіям над Кобзарем і продає ся лише
старшим людям. Напасти і клевети на українство і культ

¹⁾ Молода Україна 1900, ст. 29.

²⁾ Рускій Сіонъ 1877, ст. 193, 282.

Шевченка серед молодіжи не спинялись. В 1885 р. появився пасквіль Свистуна „Чѣмъ есть для насть Шевченко,” в якім автор ворожо і некорисно оцінює вплив поезії Шевченка на моральний і суспільний розвій молодіжи. Клевети кидані в русофільській пресі на молодіж акад. гімназії довели в 1886. р. до судової розправи. Автор статті боронив свого наклепу про вільнодумство і соціалізм в гімназії тим, що ученики і професори читають твори Шевченка і одушевлюють ся ними.¹⁾

Серед таких відносин перші обходи в честь Шевченка в гімназії мали дуже лояльний вигляд. Нераз й на такий власти не позволяли, коли відкрили який тайний кружок і т. п. Перші вечерниці обходила академічна гімназія в 1880. р.²⁾ Почались они промовою ученика, в якій заохочував товаришів до праці і науки, котрої величним образом був Шевченко, висказав подяку для шкільних властій і для цісарського Величества, за яких ласкавим дозволом ученики мають спромогу учити ся в рідній мові і закінчив зазивом, щоби кождий ученик користав із сего добра і учив ся для себе, для слави заведеня і народа. В відчitті пре-лекент зобразив розвій літератури в головних її періодах і означив місце, яке в ній займає Шевченко. Декламовано цілу Наймичку. Свято закінчив директор подякою молодіжи за працю коло устроєня вечерниць. З незвісних причин слідуєше свято відбулось аж 1883. р.³⁾ В салі на сцені уладжено могилу з бюстом Шевченка. Програма була подібна до попередної. На вечір прийшли телеграмами від учеників інших гімназій. Свято закінчив директор патріотичною промовою, взываючи присутніх піднести оклик в честь цісаря. В 1885. р. свято відбулось по полуничні; розпочалось промовою професора. В 1887 р. заборонено концерт в гімназії з причини підозрінь киданих московофільською пресою, що серед учеників ширить ся атеїзм і соціалізм. Замість него мав відбутися концерт в честь Шашкевича, але не відбув ся.⁴⁾

¹⁾ Дѣло 1886. ч. 50. Напасти московофілів на Шевченка знаходили іноді немилій відгомін в школі. Коли прихильники російщини між учителями бачили, що молодіж осьвідомлюється в українстві найбільше під впливом творів Шевченка, старались його вартість в очах учеників обнизити, або ж нерозважно згадували про него. На сю тему знаходимо нераз нарікання в часописях. Дѣло 1883. ч. 47, (Новинки); Франко: Конечність реформи учения рускої літ. (Зоря 1884. ч. 12—13.)

²⁾ Дѣло 1880. ч. 18.

³⁾ Дѣло 1883. ч. 28.

⁴⁾ Маковей: История одної студентської громади, ст. 25.

В 1888. р. відбулися вечериці перший раз в салі Народного Дому (досі відбувались в одній зі саль гімназії). По концерті відбулась для учеників 7. і 8. класи спільна вечера в прияві деяких професорів.

В гімназіях на провінції вечериці в честь Шевченка почали устроювати ѹо 10 літ пізніше, нїж у Львові. В Дрогобичі устроено перший раз 1891. р., в Коломїї, Стрию, Станиславові, Самборі і Золочеві 1892. р., Перемишлі і Тернополі 1893. р.²⁾ В 1900. р. відбулися вечериці у всіх галицьких гімназіях, в яких учиється українська молодіж, крім гімназій в Сяніці, Ярославі, Новім Санчі, Яслі, Ряшеві і реальної школи в Станиславові.³⁾ З причини русофільства молодіжи і незначного процента української молодіжи в сих гімназіях, що йоно сего року святковано в трох перших з них сотну річницю уродин поета.

Заведене сего рода шкільних съят мало велике значінє в духовім житю української молодіжи. Заходи і праця величаво їх відбути гуртували молодіж для сего діла в один національний табор. Одиниці, що нераз лише з імені були Українцями, освідомлювались. Национальна амбіція, що у них будилась, вимагала, щоби гідно пошанувати пам'ять поета, щоби вечериці не випали гірше, нїж польські в честь Міцкевича. До сего треба було часто просити о участі співаків з других гімназій і через се піддержувались товарискі зносини між українською молодіжю ріжких гімназій. Вечериці в честь Шевченка і Міцкевича устроювано спільними силами без огляду на народність. Іноді при укладі програми і доборі сил приходило до непорозумінь між Українцями і Поляками. Поляки усувались від участі і Українці самі, часом при помочі Жидів, устроювали вечериці.⁴⁾ Звичайно по таких інцидентах або щоби не абсорбувати надто сили і часу учеників, шкільні власти замість вечериць дозволяли лише на поранок із скромною програмою, виключно шкільне съято для учеників.⁵⁾

Вечериці починались промовою ученика, часом професора; замість промови ученик виголошував нераз відчит, або деклямував принагідний вірш. Заголовки відчитів з р. 1909—1⁶⁾ вказують на основне розумінє поезії Кобзаря і на користане з новій

¹⁾ Дѣло 1888. ч. 53. ²⁾ Дати подаю зі звітів гімназій.

³⁾ Молода Україна 1901. ст. 181.

⁴⁾ Молода Україна р. I. ст. 21. і 146. (вечериці в Дрогобичі і Золочеві.)

⁵⁾ Молода Україна р. II. ст. 188, 202.

⁶⁾ Подаю сї заголовки на основі річників „Мол. України.“

ших студій про него. Ось теми відчитів: Шевченко і народ, Шевченко і Славяни, Шевченко і самостійна Україна, Шевченкові сльози, Впливи, які слідно в Шевченковій Тополі, Значене Шевченка в сьвітлі всесвітньої критики, Шевченко як борець за волю. Се не лірично чутливі рефлексії 70—80-тих років, але проби синтези ідей і сьвітогляду поета. І програма декламацій поширилась. Крім баляд і поем романтично-козакофільського напряму, які залишки декламовано в перших десятиліттях, ученики вибирали ради поеми суспільно-політичного змісту як: Сон, Кавказ, Неофіти. Здібніші ученики виступали іноді на концерті з власними літературними проблемами, з перерібками Шевченкових поем на драматичні сцени або музичними композиціями. Особливу увагу звертали ученики на зверхну форму вечерниць. Салю декоровано смеречиною, образ або бюст Шевченка прибирano в синьо-жовті ленти. Іноді в декорації салі і настрою вечерниць було видно пробу українсько-польського єднання на основі заповіту Шевченка. В 1899. р. на вечерниці української молодіжи з польських гімназій у Львові удекоровано салю українськими і польськими хоруговками, а на закінчені співано „Ще не вмерла Україна“ і „Z dymem pożarów.“¹⁾ Ученики з різних гімназій запрошували себе взаємно на вечерниці, з їх нагоди обмінювались привітними телеграмами, до сусідніх гімназій висилали представників. Свято кінчилось промовою одного з членів учительського збору і співом національного гимну.

* * *

Твори Шевченка, що по своїй появлі в Галичині скорим темпом ширились між молодіжю і суспільнотою, здобували собі місце в шкільних офіційльних підручниках розмірно поволі. Хоч під напором нових житівих обставин они здобули собі право горожанства в школі, то в наших відносинах відзначались занадто стихійною силою слова і глибиною ідей, щоб до неї дістались у своїй вірній і дійсній формі. За велика національна сьвідомість і новина тем проявлялась із них для гімназійальної науки в тодішніх часах. Немислимий був наглий перехід від блідих, далеких від нашого життя оповідань і розвідок, якими заповнені перші наші читанки, до творів Шевченка. Сі мусіли іти на компроміс зі школою і хоч знайшли собі місце в читанках, то дістались там відповідно спрепаровані. В тій цілі вибирали поеми і їх подавано у відповіднім вигляді. Дещо дивне видає ся, що не лише

¹⁾ Promieś 1889, ст. 65.

перші укладчики українських читанок, люди що найменше байдужні до нашого національного відродження, але і пізнійші, нераз виднійші наші діячі і письменники, уважали за потрібну річ змінти для школи не лише зміст, але й мову Шевченка. Здається, що на се впливали іноді не так вимоги школи, як індивідуальність впорядчика книжки, що не любив форм і зворотів українських і свої галицькі уважав за ліпші. Мова Шевченка, як його съвітогляд, промошувала собі поволи дорогу в школі.

Перша українська читанка Василя Ковальского (Віденський 1852. р.), уживана довгі літа в галицьких гімназіях, не містила взагалі жадних виїмок з українських письменників, лише з галицьких і угороруских. Про Шевченка нема в ній ні згадки. Перші поезії Шевченка знаходимо в шкільній читанці: Русская читанка для низшої гімназії, частина II. 1866. Ся книжка вийшла коштом Б. Дідицького і певно при його помочі. Найбільше місця займають в ній його поезії числом 24, Устияновича 8, Огоновського 5, Гребінки 4, Глібова 3, Кониського 2, Метлинського 2, Максимовича і Руданського по одній. Хоч читанка видана невдовзі по смерті Шевченка, коли його твори викликали велике одушевлення, то поміщено ледви 2 його поезій, а се пять рядків з Гайдамаків:

О Боже мій милий!

Тяжко жити на съвіті, а хочеть ся жить і т. д., і перший з псальмів Давида. Нема й згадки про жите поета, лише вістки про похорон подає вірш Максимовича: „На похоронъ Гр. Шевченка пѣдъ Каневомъ“. Мову Шевченка змінено на галицький лад: Господнему замість Господньому, его з. його, навчає ся з. навчається ся, попел з. попіл, своєм з. своїм. В рядку: Або чорнобрива в гаю заспіває, змінено чорнобрива на соловейко (в пізнійших виданнях Партицького і Лучаківського сей рядок пропущено, в читанці Романчука лишилось соловейко).

Твори Шевченка знайшли вперше значне узгляднене в читанці Ол. Тороньского (Русская читанка для высшої гімназії складена Тороньскимъ т. III. Львів 1868). Онавправді офіційально в галицьких гімназіях не була введена і діждала ся неприхильної оцінки¹⁾, але з браку іншої до появи читанки Барвінського користали з неї в Галичині. Також в гімназії на Буковині уживали її довгі роки, бо аж до 1891 р., хоч й там не мала офіційного дозволу шкільної Ради.²⁾ Книжка має московофільський характер.

¹⁾ Возняк: Істория одної читанки. (Наша школа 1913. зош. 3.)

²⁾ Стоцкий: Буковинська Русь. 135.

Хоч подано в ній вибір з українських письменників, то мову їх неможливо покалічено. З Шевченка подано 22 поезій (27 ст.), з Дідицкого 23 (17 ст.), Устияновича 14 (24 ст.). Вибір поезій Шевченка попереджує коротенька і дуже баламутна біографія. Імена власні в ній дуже перекручено, як: „Шевченко родился въ Курилбогъ..... далъ панъ до маляря Жираева“ і т. п. Про цілу неволю поета згадано сими словами: „В роцѣ 1847. взято го до крѣпости Новопетровска въ Оренбургской губерніи, где полнячи службу воина, пережилъ 10 лѣтъ—1857 повернуль назадъ въ Петроградъ“... Тенденційно поданій біографії відповідає мова Шевченка, змінена на лад тодішніх московофільських видань. В сїй цілі в, що повстало з л, перемінено на л: приспалъ, замолкъ, быль, чолни і т. д. Замість і в серединї слів автор читанки писав е: весельнои, козачемъ, камень, печь; замість х — к: кто, некрещену; замість о—е єго, слези. Народні слова позмінювали на макаронічно-церковні: богдай, сердце, пойде, пановати горло (гирло) і т. п. З фальшивого почуття „класицизму“ мови 60-тих років слова і народні звороти Кобзаря, що для школи видавались за прості і неестетичні, заступлено іншими. В поемі Невольник слова: „І бебех в долину“, перемінено: „І паде в долину“. Так само признано неестетичними описи козацкої різнї і згадку про ножі в Гамалії. Через се перемінено: „Їдем різать, палить.. на „Їдем гулять“; „І на ножах в крові нїміє“, на.. „і в крові нїміє“. Пропущено зовсім по клик Гамалії: „Ріж і бий... до... кричить Гамалія“. З огляду на Поляків з Ляха зроблено врага (До Основяненка). У виборі подано твори з національним і історичним підкладом. Із більших поем поміщено отсї: Перебендя, На вічну память Котляревскому, До Основяненка, Причинна, Іван Підкова, Гамалія, Чернець, Невольник. Крім сих поміщено без жадної системи деякі ліричні поезії. В укладі книжки слідна поверховність. Нею можна пояснити деякі пропуски в Гамалії, Невольнику (оповіданє Степана про руйоване Січи), немилу, несправлену похибку в Перебенді: „Старый за-кохалсь въ степу на могилѣ“, або що думку: Тече вода в сине море, злучено в одну цілість з поемою: На вічну память Котляревскому.

Виразний український характер мала читанка Ол. Барвінського (перше вид. 1871. р.). Твори Шевченка займають в нїй $\frac{1}{6}$ частину місця. Перший раз подано докладну біографію поета, розширену і доповнену опісля в слідуючих виданях, в яких узглядного й розвїй творчості поета. Твори передруковано з видання Кожанчикова. Поезії з автобіографічним змістом зібрано разом

в хронологічнім порядку. Доповнення пізніших видань ішли в тім напрямі, що зменшувано число поем романтично- побутового змісту (в 2. вид. 1893. р. пропущено: На вічну пам'ять Котляревському, Причинну і Москалеву криницю, в 3. вид. Невольника), а додавано політично- суспільні поеми (в 2. вид. додано Кавказ, Посланіє і Неофітів). Найменше змін є в першім виданні; они зводяться до сего, що в Заспіві пропущено „Там шляхтою, Ляха“, в Наймичці пропущено найважнішу сцену, в якій она признає ся Маркови, що є його матерію. В слідуючих виданнях пороблено значні пропуски реалістичних сцен і слів особливо в Неофітах, Посланію, Невольнику, Кавказі; они удержанялись до днес.

Це поволійше ніж в читанках для висшої гімназії твори Шевченка здобували собі місце в читанках для низших клас.¹⁾ В них перевагу мали й після 70. р. твори галицьких і буковинських письменників; з огляду на ціль читанок вибирали до них із Шевченка уступи з моралізуючим підкладом, описи природи, побуту і т. п. Мову особливо в читанках Партицького по-змінювали в галицькім дусі, затираючи властиві, українські прикмети. Сей пурпур мови місцями видає ся дивним. Слова поета: „Учитеся, брати мої“ змінено (Читанка для третьої кляси Партицького 1886) на: „Ой учіть ся, брати мої“; „На дворі бач“ перемінено: „ось на дворі“. Деякі слова, що видавались неестетичними, заступлено іншими. „Приходить ніч в смердючу хату“ на... „в мерзенну хату“. В читанці для IV. кляси у виїмку з Невольника п. з. Вийзд на війну, слово куряву перемінено на тъма, пилу, з пилу пороху, крізь той порох. В поемі Гамалія перемінено сірий бугай на немов а хурдигу на темницю, в далекій каторжній неволі (На старість в ріднім селі) на — далеко в самітній неволі, Палій чернець пошкандибав, на — Палій у церкву поспішав. Так само граматичні форми Шевченка змінено на галицькі, так що они нераз діставали інше значене; матір змінено на матер, курінь на курень, молить ся на молитись, доведеть ся на доведе ся, женеть ся на жене ся, айда на гайда, через год на через рік, розбрело ся товариство на розбило ся товариство, завив давін на зове давін, корогвами на хоругвами, стиха робота на стихла робота. Нагинаючи мову Шевченка на галицький лад, ще більше обмежувано гадки поета про суспільний лад, кріпацтво, Поляків, спомини про минувшість і т. п. Через се і сї виїмки творів тратили свою силу, видавались блідими і невиразними. В поезії: В неволі над Уралом (III. кл.) пропущено рядки:

¹⁾ Партицкий: Руска читанка часть II. 1871.

Руска читанка для III. кл. 1886.

Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили,
Всього наробимо колись.

В поемі Чернець пропущено спогади Палія про минувшість і няскіні проте слова:

І старець тяжко заридав.

В поемі: Вибір гетьмана, пропущено імена нововибраних гетьманів Лободи і Наливайка.

Преславного Запорожця,
Павла Кравченка Наливайка

скорочено на Преславного Запорожця, другий раз на Павла Кравченка молодого. „Як на Ляха стати“ перемінено „як на Турка стати“. У поемі Сон усунено навіть згадку про панщину. Слова

ти

На панщині, а я в неволі

перемінено

ти

У наймах ще, а я в неволі.

Менше змін є в читанках Ю. Романчука (часть I. 1879. і часть I. Том II. 1879.) Деякі слова Шевченка, рідше уживані у нас, перемінено на галицькі як: стъожку, труну, шкуру, сердешних, оазіс, чуму, на стяжку, скіру, сердечних, оаза, джуму.

В поезії Село слова Шевченка

А на горі стоять палати
Неначе диво.

змінено

А там і церков наша мати
Неначе диво.

Бажанє укладчиків читанок вибрати для учеників низших клас короткі виїмки на тему любові вітчини, тути за нею, описів природи і т. п. вело нераз до самовільних змін тексту Кобзаря. В читанці Романчука на основі поеми присвяченої К. Маркевичи зложено вірш Туга за Україною.

У Шевченка:

Я й тут чужий, одинокий
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце беться, рветься?
Я там одинокий!....

В читанці:

На чужині серце рветься,
Плачу одинокий,
Як згадаю Україну
І степи широкі.
Бо там віє буйнесенький,
Як брат заговорить і т. д.

Одинокий? А Вкраїна
 А степи широкі!
 Там повіє буйнесенький
 Як брат заговорить, і тд.

Сі зміни мови і змісту писань Шевченка удержувались в читанках цілі десятки літ. Що йно в читанки Крушельницького дістались поезії Шевченка без змін.

* * *

Мірою глибини аналізи і розуміння творів Шевченка в шкільній науці є шкільні задачі. Хоч їх теми основуються на шкільнім підручнику, то все таки вони сувідоцтвом, з яким річевим і критичним коментарем подавано шкільну лекцію Шевченка молодіжі, з якого боку твори оцінювано, вказують заразом, як самі учителі слідили за розвоєм студій над творами поета і познакомлювали з ними молодіжку. Вартість тем не у всіх гімназіях є рівна; в гімназіях, де був значний процент української молодіжі і де предмету учили кваліфіковані сили, там ѹ в темах проявляється ріжкородність і самостійність. Де українська мова була лише додатковим предметом, там ѹ теми є поверховні.

Перші теми шкільних вправ се змісти прочитаних в школі творів, уbrane в форму: пояснити гадки, подати основу, хід гадок і т. п. Перша оцінка сувітогляду Шевченка в шкільних вправах підносить його значіння як народного (національного) поета. На сей момент його творчости звертали головно увагу перші критичні статі про Кобзаря Куліша, Танячкевича, Згарского, його на перше місце клали бесідники в своїх промовах на вечерницях. В роках 1878—90. улюбленими темами письменників вправ є огляд, аналіза, провідна ідея баляд, побутових і історичних поем Шевченка. Сі теми — се вплив критично-естетичних розвідок Омеляна Огоновського і Провідних ідей в письмах Шевченка (1872 р.) Омеляна Партицького. Особливо послідна студія, що до появи студії Драгоманова (1879 р.) була в Галичині одинокою синтезою сувітогляду поета і яка в нім підчеркувала особливо національно-патріотичні і етично-моральні моменти, була жерелом обяснень і шкільного розуміння Кобзаря. Меншу вартість мали теми про естетичну і критичну сторону творів Шевченка. Були нарікання, що мимо своєї високопарності, ся естетична оцінка зводилася крім змісту до схолястичного вишукування і вичислення в поезії Шевченка фігур і тропів, яких знання ученик набирає із шкільної поетики.¹⁾ Значно поширив ся обєм шкільних тем про Шевченка.

¹⁾ Франко: Конечність реформи учена рускої літератури. (Зоря 1884. ч. 12 і 13.).

від 90-тих років, під впливом історично-літературних студій над Кобзарем Франка, Колесси, Щурата і др. Їх аналітично-індуктивна метода досліду поодиноких поем і цілих періодів творчості Шевченка усунула зі школи апріорно-естетичні оцінки Кобзаря і поглибила розуміння його творчості і ідей на тлі часу і обставин. Під їх впливом, що слідно в шкільних задачах, вага і значення творчості Кобзаря перейшла від баляд до суспільно-політичних поем, від загальних оцінок його як народного поета, значення в літературі, до спеціальної аналізи його творів і ідей. Місце давних, більше одушевленням і чуттям подиктованих ніж на науковий аналіз основаних оцінок Кобзаря, які подавано ученикам в школі, заняли тепер студії над ним, добуток нашої науки послідніх десятиліть. Культ Шевченка в школі здобув собі через се тривку основу. Він позбув ся війного блеску та фразеології, молодечих і ефектових фраз, які знаменували його в перших роках появи. Здобувши спромогу черпати свою силу безпосередньо із життя і науки, в своїм розвою зискує він щораз на своїй глибині і ясності та стремить в цілій повноті і съвідомости зобразити в школі велич нашого Генія, як чоловіка і поета. Та се поки що ще завдане будучності.

* * *

На закінчене моєї розвідки подаю зі звітів зібрани теми шкільних задач за роки 1876—1900. На жаль, не в силі я був зібрати теми від 1872. р. (від введення Читанки Барвінського з творами Шевченка) до 1876, бо від 1866. до 76. року шкільні звіти не виходили. Також не подаю тем від 1900 р. т. є. за посліднє покоління.

Перемиска гімназия.

1876. VIII. Чого стойть Шевченко як поет народний?

1878. VII. Пояснити гадки заключені в Шевченка думі I.

1879. VIII. І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1880. VII. Яку гадку заключає в собі Шевченка стих: Вітер в гаї нагинає.

1887. VIII. Оцінити Шевченкову поему Гамалія.

1888. VIII. На основі Шевченкової поеми Москалева криниця виказати правдивість речення Шілерового: Das eben ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortwährend immer Böses muss gebären.

1890. VIII. 1. Хід гадок в передсмертній Шевченковій думі.

2. Естетичний розбір Шевченкової думи Гамалія.

1891. VIII. І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1894. VII. Вплив Шевченка на руских писателів в Галичині,

1895. VII. О Боже мій мілий!

Хотілоб ся жити на съвіті

Та ба! треба вчитись,

Як на съвіті жити,

А то гірко буде, тай дуже.

Бережанська гімназія.

1875. VII. Перебенді, кобзарі, сліпці, бандуристи, їх характер і становище в нашій літературі.

1876. VII. На якім народнім повірю основана балада Шевченка Тополя.

1889. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка.

1892. VII. 1. Як висше; VIII. Розклад історичної думи Шевченка Гамалія.

1894. VII. Звязь гадок в посвяті Шевченка: „На вічну пам'ять Котляревському“.

1895. VII. Два типи кобзарів в Перебенді Шевченка.

VIII. Естетичний розбір прольоту Неофітів Шевченка.

1896. VII. Народні типи в Тополі Шевченка.

VIII. Змагання київської громади в 1847. р. і відносини Шевченка до неї. На основі „Історичного оповідання Куліша“.

1897. VII. Шевченкові слова: Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Хід гадок в Посланню Шевченка.

1898. VIII. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.

1899. VIII. Виказати ціхи поетичної повісти на Наймичці Шевченка.

1900. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основяненка.

VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланню Шевченка.

Дрогобицька гімназія.

1876. VIII. Шевченко і Квітка (паралеля).

1877. VII. Чи Шевченка Тополя є балядою?

Значінє мотта, котрого ужив Стороженко до історичних споминів Коржа:

Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в сьвіті,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти!

1878. VII. Виказати з лекції, яка головна гадка пробивається в псальмах Давидових Шевченка.

1879. VII. Розібрати баладу Шевченка Причинна.

1880. VII. Розібрати Шевченка думку На Вкраїну.

VII. На чим оперта єсть Шевченкова балада Причинна.

1881. VII. В який спосіб використав Шевченко повіре народне в своїй баладі Тополя.

1882. VII. Пояснити Шевченків стих „Сестрі“ з його життя.

1883. VIII. Основа, аналіза і пояснені балади Шевченка Тополя.

1884. VII. Зміст і хід гадок в поезії Шевченка: Лаваревському.

1885. VII. Провідна гадка поеми Шевченка Наймичка.

VIII. Котляревський, Квітка, Шевченко — їх взаємні відносини в історії рускої словесності.

1886. VII. Основа і значінє балади Шевченка Причинна.

1887. VII. Основа і значінє балади Шевченка Тополя.

VIII. Як оцінив заслуги Котляревского, Квітки, Шевченка Куліш в Листі з хутора і о скілько єсть се оправдане.

1889. VII. як 1881.

1890. VII. Пояснити Шевченків вірш: На вічну пам'ять Котляревському.
1891. VII. як 1889.

VII. Пояснити слова Шевченка: І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

1892. VII. Подати хід гадок поеми Шевченка До Основяненка.
1893. VIII. Значінє слів Шевченка:

І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь!
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає.

1894. VII. Пояснити і виказати правдивість слів Шевченка:
Есть на сьвіті люди
Сріблом, золотом сяють;
Здається ся панують,
А долі не мають.

1895. VII. Естетичний розбір думи Шевченка Гамалія.
VIII. як 1893.

1896. як 1894.

1897. VIII. Естетичний розбір оди Шевченка До Основяненка.
1899. VIII. 1. Головні признаки поетичної творості Шевченка в пер-

шій добі розвою його таланту.

2. Естетичний розбір поеми Шевченка Неофіти.

Золочівська гімназія:

1882. VII. Хід гадок і образів в уступі Шевченка Заспів, з піднесенем і умотивованем цінніших місць.

1885. VII. Вияснити гадки Шевченка в Заспіві.

1886. VII. Провідні гадки в Шевченковім Заспіві.

1891. VII. Як висше.

1893. VIII. Провідна гадка в поемі Шевченка Чернець

1895. V. Подати зміст поеми Шевченка: Москалева криниця.

VIII. Шевченко і Квітка, порівнане їх літературної діяльності.

1897. VIII. Розвинуті змисл і вагу слів Шевченка:

Учите ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
І свого не цурайтесь.

1898. VIII. Характеристика Назаря і Галі в драмі Шевченка Назар Стодоля.

1899. VII. Тип матери в поемах Шевченка.

VIII. 1. Порівнати зображені Кобзаря в Метлинського стихотворі Бандура, в Шевченковім Перебенді і Шашкевичевім Бандуристі.

2. Естетичний розбір Шевченкової поеми Неофіти.

3. Шевченко і Квітка.

1900. VI. Провідні ідеї в думках Шевченка.

VII. Які образи відслонив нам Шевченко в поемі Чернець.

- VIII. 1. Естетичний розбір Послання Шевченка.
 2. Становище і значення Шевченка в рускій словесності.

Коломийська гімназія.

1878. VII. Які гадки розвиває Шевченко в Перебенді.
 1881. VIII. Характер Наймички в поемі Шевченка.
 1882. VIII. Хід гадок в поемі Шевченка Наймичка.
 1883. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основяненка.
 VIII. Основні гадки в поемі Шевченка Москаleva криниця.
 1884. VIII. Характер Максима в поемі Шевченка Москаleva криниця.
 1885. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Наймичка.
 1886. VII. Провідна гадка поеми Наймичка.
 1887. VII. як 1883; 1888 як 1884.
 1889. VII. Провідна ідея в Шевченковій поемі До Основяненка.
 VIII. як 1884.
 1890. VII. Зміст і пояснене баляди Тополя.
 VIII. 1. Провідна ідея в поетичній повісті Шевченка: Москаleva криниця.
 2. Порівнати стих Фед'ковича: До Данила Млаки, з Шевченковою поемою: До Основяненка.
 1891. VIII. 1. Показати правду слів Шевченка:
 Єсть на сьвіті люди, і т. д.
 2. О скілько становує Шевченко висше від всіх руских письменників і для чого?..
 1893. VII. як 1891 VIII. 1.; VIII як в перем. гімназії 1879.
 1894. VII. як 1885. VIII. 1895. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Заспів.
 VIII. Провідна гадка в поемі Шевченка Неофіти.
 1896. VIII. Порівнати образ кобзаря в Перебенді Шевченка і Бандуристі Шашкевича.
 1897. VII. як в перемиській гімназії 1895.
 VIII. 1. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.
 2. Порівнати Перебендю Шевченка з Improwizacy-ю Міцкевича, вказавши загально его вплив на укр. Кобзаря.
 1898. VII. Аналіз в Перебенді Шевченка і Імпровізації Міцкевича.
 1899. VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланню.
 1900. VIII. 1. як 1897 VIII 1.; 2. В яких ідеалах бачить Шевченко щастє чоловіка.

Львівська акад. гімназія.

1877. VI. В чому добавує Шевченко щастє чоловіка?
 1879. VII. Шевченка Тополя. Заснова, хід гадок і вказанин головних наукних гадок.
 1880. VII. Тополя, балада Шевченка; основа, пояснене, аналіза.
 1881. VII. Москаleva криниця (після Шевченка.).
 1882. VIII. Тяжко жити на сьвіті, а хочеться жити.
 1883. VIII. Хід гадок в баладі Шевченка Тополя.
 1884. VII. Молодий вік Шевченка; 1885 як 1881.
 1885. VII. Біографія Шевченка.
 1887. VII. Передсмертні думки Т. Шевченка. (Провідна гадка в них).
 1888. VII. Пояснене дум Шевченкових.

1889. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Гамалія.

VII. Любов Трохима і Насті до прибраного сина в поемі Шевченка Наймичка.

VIII. Провідна ідея в Шевченковій повісті поетичній Москаleva криниця.

1890. VIII. Які гадки висказув Куліш про Шевченка в своїм Листі з хутора.

1891. VIII. Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй.

1892. VIII. Провідна гадка в поезії Шевченка Чернець.

1893. VIII. Яке значінє Т. Шевченкови надав Куліш в своїх Листах з хутора.

1894. VIII. Пояснити Шевченкові слова: Треба й на чужі люди подивитись, як живуть.

VIII. як в дорог. тімн. 1897; 2. як в перем. гімназії р. 1888.

1895. VIII. 1. як там же 1899. VIII. 1.; 2. Гадки про національне, суспільне і просвітнє відродження Русинів, висказані в Шевченковім Посланию.

1896. VII. 1) як в колом. тімн. 1897. р. 1.; 2) як 1900. 2. там же.

VII. 1. як в перем. тімн. 1898. 2. Розбір прольоту Неофітів Шевченка. 3. Розбір Шевченкового Послання.

1897. V. Зміст Шевченкової поеми Москаleva криниця.

VII. як в колом. тімн. 1898. р.; 1898. VIII. як в золоч. тімн. 1899.

VIII. 2.

1899. VIII. Провідна гадка в Шевченковім Посланню.

1900. V. О скілько жителись Байрона пригадув нам Шевченка.

Німецька львівська гімназія.

1875. VII. Яку ідею представляє Шевченко в поемі Наймичка.

1876. VII. Значінє Шевченка в українській літературі.

1877. VII. 1. Становище Шевченка як народного поета.

2. Як характеризує Шевченко теперішню долю України в Неофітах, а в Гамалії єї минувшість.

1879. VII. О жіночих характерах в Шевченка.

1881. VII. Тополя Шевченка, аналіза, зміст, пояснене.

1883. i 1886. як висше; 1887 як в львів. ак. тімн. 1882.

1888. VII. 1. як в дорог. гімназії 1879. 2. Шевченко як лірик.

1890. VIII. як в дрогоб. тімн. 1894.; 1891. VII. Пояснене дум Шевченкових.

1893. VIII. 1. Розклад поеми Шевченка Москаleva криниця.

2. Річ ученика виголошена на вечерицях музично-декламаторських для звеличання пам'яті Шевченка.

1894. VII. 1. як в колом. гімназії 1900. 1.; 2. як в акад. гімназії 1883 р.

1895. VIII. як " " 1893. 2.; 2 як в перемиській 1888.

1896. V. 1. Подати провідну ідею в поемі Москаleva криниця.

VIII. 2. як в колом. гімназії 1895. VII. 3. Характер Хоми Кичатого в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.

1897. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Тополя. 2. Розбір поеми Неофіти.

3. Характер осіб в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.

1898. VIII. Розбір поеми Наймичка.

1899. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Тополя.

1900. VIII. як в колом. гімназії 1899.

Самбірська гімназія.

1878. VII. і 1882. VII. Хід гадок в поетичнім уступі: Заспів.

1884. VII. Образ чуми після Шевченка.

1885. VIII. Важливість і розклад історичної думи Шевченка п. з. Гамалія
1888. 1. як 1887; 2. як 1885.

1890. VII. 1. Хід гадок в поемі Шевченка п. з. Перебендя.

2. " " " " " Чернець.

1891. VII. Хід гадок в поезії Шевченка: До Музи.

1894. VI. Хід гадок в читаних думах Шевченкових.

1895. VI. Уклад Шевченкової поеми Гамалія.

1897. VIII. Характеристика Шевченкових дум.

1898. VII. 1. Порівнати баладу Міцкевича Ucieczka і Шевченка Тополя.
VIII. 2. Перебендя виразом поглядів Шевченка про завдане поета
в суспільності.

VIII. 3 як 1885.; 4. Виказати характеристичні знамена балади
на Тополі Шевченка.

1899. VI. 1. Основа Шевченкової балади Тополі; 2. як 1895.

Станиславівська гімназія.

1878. VII. Хлопячий вік Шевченка після місця в його власних поезіях.
VIII. Романтична основа в баладах Шевченка: Тополя і Калина.

1879. VIII. Розбір передсмертної думи Шевченка.

1880. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Чернець.

2. Що в елегії і пояснити її суть примірами з Шевченка.

1881. VIII. Розбір поеми Шевченка Перебендя. 1882. VIII. як 1878. VII.

1883. VII. 1. Виказати драматичні задатки в Шевченковій Гамалії.

VIII. 2. як в золоч. гімназії 1899. VIII. 1.

3. Порівнати основу оповідання М. Вовчка Чари і Шевченка
Тополя.

1884. VIII. Головні мотиви в елегіях Шевченка на основі поеми:
До Основяненка.

1885. VIII. 1. як в др. гімназії 1894.; VIII. 2. як представляє Шев-
ченко сирітство.

1886. VII. Характер варнака і Максима в поемі Шевченка Москалева
криниця.

VIII. як в др. гімназії 1879.

1888. VIII. як в дрогобицькій гімназії 1887. VIII.

1890. VII. 1. як в німецькій гімназії 1899 р. 2. VIII. Бесіда в честь
Шевченка.

1891. VII. Архітектоніка поеми Шевченка Наймичка.

1892. VII. В котрих думках і як описує Шевченко своє життя?

1893. VII. Які хвили життя Шевченка відбилися в його поезіях?

1895. VIII. Характеристика перших історичних поем Шевченка.

1896. VIII. як в колом. гімназії 1897. VIII. 1.

1897. VIII. Погляд на Шевченкові думи і думки.

1898. VIII. Хід думок в Шевченковім Перебенді.

1900. VIII. Розібрати і пояснити прольот Шевченкових Неофітів.

Стрийська гімназія.

1887. VII. як в нім. гімназії 1876.

1888. VII. Розбір і пояснене поеми Шевченка: До Основяненка.
VIII. як в первом. гімназії 1897.

1889. VII. 1. як 1888 VII. 2. Пояснене поезії Шевченка: Сестра, присв. М. Вовчку. З. як в дорог. гім. 1891. VII.

1890. VIII. Становище Шевченка в руській літературі.

1893. VIII. Зміст, порівнане і поетичний склад двох балад Шевченка:
Причинна і Тополя. 2. які гадки висказув Шевченко в своїх думках?1895. VIII. Подати хід гадок в розвідці Куліша: Чого стоїть Шевченко
як поет народний.1896. VIII. 1. Тополя, балада Шевченка. Зміст, аналіза, пояснене.
2. Неофіти Шевченка, зміст і значінє; 3. як 1895. VIII.1897. VIII. 1. як в золоч. гімн. 1898.; 2. і 3. як 1896. 2. 3.
4. Шевченко, его поетична творчість і значінє для рускої літе-
ратури.

1898. VIII. 1. Які гадки висказув Шевченко в Посланию? 2. як 1897. 4.

1899. VIII. 1. Які гадки висказув Шевченко в своїх коротких ліричних
творах, званих думками.

2. Перебендя Шевченка. Основа і значінє поеми.

3. Неофіти Шевченка. Короткий зміст і алегоричне значінє.
4. як 1897. 1.; 5. як 1890.1900. VII. 1. Настрій і ідея в думках Шевченка. 2. Перебендя Шевченка.
VIII. 1. як 1897. VIII. 1.; 2. Послідні хвилі в життю Шевченка.
(На основі послідної думи).

3. як 1897. 4.; 5. Неофіти Шевченка, основа і ідея поеми.

Сяніцька гімназія.

1892. VIII. Пояснити основу поеми Шевченка Тополя.

1901. VIII. Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Тернопільська гімназія.

1876. VII. як в стрийській гімназії 1888.

1877. VII. Пояснене поезії Шевченка: Мені тринайцятий минав.

1878. VII. Чого стоїть Шевченко як поет? 1882. VIII. як в нім. гім. 1876.

1883. VII. Зміст і значінє Перебенді.

1890. VI. На основі історичних подій і щоденного досвіду виказати
о скілько правдиві слова Шевченка:

Не завидуй богатому; богатий не має

Ні приязни ні любови, він все те наймає ітд...

до

Нема раю на всім сьвіті, хиба що на небі.

1893. VIII. як в дорог. гімназії 1891. 2.

1894. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка. VIII. як 1893.

VIII. Яке значінє приписує Куліш Шевченкові в своїй статті:
Чого стоїть Шевченко як поет народний1895. VII. 1. як в львів. ак. гімназії 1891. 2. Естетичний розбір Заспіву
Шевченка.VIII. Виказати, скілько історичної правди містить в собі поема
Шевченка Чернець.

1897. V. Хід гадок в Москалевій криниці.

VII. Ходімо в селища, там люди;
А там де люди, добре буде,
Там будем жити, людий любить,
Святого Господа хвалить.

VIII. 1. Як в перемиській гімназії 1895. 2. Розбір Шевченка
3. Значінє і вплив Шевченка і Шашкевича на ро-
української літератури.

1898. V. Вияснити і показати на примірах з Ілляди Гомія
Шевченка основу поділу поезії описово-оповідаючої на епіч-

VIII. 2. Головні признаки поетичної творчості Шевченка
шій добі розвою його таланту.

1899. V. як в золоч. гімназії 1895. V.

VIII. 1. Як погодити слова Шевченка:
Молю ся, Господи, молюсь,
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани.

зі словами:

Не весело на сьвіті жити,
Коли нема кого любить.

2. Романтичний елемент в Шевченкових балладах

3. О скілько Шевченків Перебендя пригадув
Імпровізацію.

4. В чім лежить велике значінє Шевченка. 1900.

VIII. 1. Хід думок в Шевченковій оді: До

2. Провідна думка Шевченкових Неофітів

VIII. 1. Розбір Шевченкової поеми Перебендя.

2. О скілько оправданий є висказ Шевченка:

Не завидуй богатому, богатий не має
Ні приязни ні любові, він все те наймає.

3. Провідна думка Шевченкового Послання.

Перемишль, 20 мая 1914.

Зі Звіту української ц. к. гімназії в Перемишлі за р. 191